

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Jereb

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener
Somentorica: izr. prof. dr. Eva Bahovec

**Od histerije 19. stoletja k anoreksiji 20. stoletja kot
simptomatiki patriarhije**

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO:

UVOD	3
1.1 KONCEPTUALIZACIJA NOROSTI	5
2. HISTERIJA	8
2.1 CHARCOT	8
2.1.1 ZAČETEK REINVENCIJE	8
2.1.2 UMEŠČENOST HISTERIJE V SPECIFIČNE DRUŽBENE RAZMERE	10
2.2 FREUD	12
2.2.1 ROJSTVA PSIHOANALIZE NE BI BILO BREZ HISTERIJE- PRIMER ANNE O.	12
2.2.2 KLASIFIKACIJA HISTERIJE	14
2.2.3 K VZROKOM HISTERIJE	18
2.2.4 KATARZIČNA METODA	19
2.2.5 PATRIARHALNI POGLED	20
2.3 LACAN	21
2.3.1 KONSTRUKCIJA SUBJEKTA SKOZI GRAF ŽELJE - PRIMER HISTERIČARKE	21
2.3.1.1 Prva oblika grafa	21
2.3.1.2 Druga oblika grafa	23
2.3.1.2.2 ZRCALNI STADIJ	25
2.3.3 SIMBOLNI STADIJ	26
2.3.1.4 Razcep med imaginarno in simbolno identifikacijo	27
2.3.1.5 Tretja oblika grafa	28
2.3.1.5.1 O želji	29
2.3.1.6 Četrta oblika grafa	32
2.3.5 HISTERIJA KOT OBLIKA ODPORA (ALI PORAZ) PATRIARHIJI	33
2.3.5.1 Anna O.	34
2.3.5.2 Dora	36
3. ANOREKSIJA	40
3.1 'TIRANIJA VITKOSTI'	41
3.2 LEPOTNi IDEALI SKOZI IDEOLOŠKE APARATE DRŽAVE	42
3.3 OBJEKTIFIKACIJA ŽENSKEGA TELESA	45
3.4 DISCIPLINARNO MODULIRANJE	47
3.5 ANOREKSIJA- PROBLEMATIKA ŽELJE	51
3.7 OD POGLEDA H GLASU NAZAJ K POGLEDU (ALI OD CHARCOTA K FREUDU DO LACANA)	53
4. ZAKLJUČEK	57
5. LITERATURA:	62

Uvod

V pričujočem delu smo se odločili preučiti koncept histerije, ki je prisoten od pozne viktorijanske dobe. Naša analiza poteka na dveh ravneh: individualni in družbeni. Za individualni pristop bomo uporabili psihoanalizo in feminizem, medtem ko nam bosta za prikazovanje družbenega pogleda služila feminizem in sociologija. Zanimalo nas bo, kako ta koncept razlaga tako ena kot druga raven, hkrati pa se bomo vprašali kje, če sploh, pride do srečanja med tema dvema in ali je to srečanje lahko kaj drugega kot zgrešeno. Stičišče lahko najdemo na strani ženskega. A zakaj ravno žensko telo, kaj je tako specifičnega na histeriji, da mora ženska spregovoriti skozi svoje popačeno, krhko in anestetično telo. Zakaj se govorica vpisuje v njeno telo in reproducira somatske simptome (Lacan), namesto da bi bila njena želja spregovorjena. Ženska je tisti subjekt, ki je histeričen¹, njeno telo je mesto vpisanega in prikazanega, a še ne izgovorjenega, dokler ne vstopi Freud, ki jo privede do govorce. Od histerije bomo naredili premik k anoreksiji nervozi kot prevladujoči sodobni nevrozi, za katero bomo poskušali prikazati, da ima mnogo skupnih značilnosti s histerijo in da je v večini primerov vezana na ženske.

Ena naših glavnih tez je, da sta tako histerija kot anoreksija, ki sta specifično ženski patologiji, odraz represivnih patriarhalnih mehanizmov², ki delujejo na žensko, žensko telo. Lahko bi rekli, da sta simptomatika patriarhalne ekonomije. Skozi celotno delo, torej tako psihoanalitski in feministični del kot feministični in sociološki, bomo poizkušali potrditi to tezo. V drugem delu pa se bomo osredotočili na razlago ustroja, ki ga najdemo tako pri histeriji kot anoreksiji ter obrazložili zakaj je anoreksija sodobna histerija.

'Zahodni' svet konceptov, simbolov, svet govorce v katerem se razvija zahodna, evropocentrična, maskulinistična misel, je konceptualiziran skozi binarne opozicije. Aktualne politične koncepte opredeljujejo trivialni binarizmi kot so dobro/ zlo, civilizacija/ barbarstvo, na nivoju politike spolov pa govorimo o moškem/ženski, razumu/ iracionalnosti,

¹ Podatki klinične psihoanalize pričajo, da je večina histeričnih oseb žensk, medtem ko je večina obsesivnih oseb moških. (Soler, 1997)

² Koncept patriarhije, ki se ga bomo poslužili, razlaga, da je patriarhija ekonomija, za katero ženske predstavljajo osnovno blago. Razlika, ki v temeljih ločuje to teorijo patriarhije od drugih, je v tem, da trdi, da patriarhija ni »konstrukt, ureditev ali struktura, temveč ekonomija« (Plant, 2003: 266)

govorici/ tišini, aktivnost/ pasivnost... »Ženska«³ je tista, ki je postavljena v odnos do moškega. Definirana je kot tisto, kar moški ni, kot njegov negativ, v odnosu do univerzalnega. (Beauvoir, 1999) Ženska je postavljena na mesto manj željenega, manj vrednotenega, manjvrednega. Ženska je tisto, kar ostane, ko odstranimo tisto, kar nekaj pomeni, kar daje pomen. Je tista razlika od moškega⁴. »Določena je glede na moškega in se razlikuje glede nanj, ne pa on glede nanjo; ona je nebitveno nasproti bistvenega. On je Subjekt, on je Absolutno: ona je Drugi.« (Beauvoir, 1999: 14) Stran, kateri prav tako pripada ženska, sklepajoč iz dodeljene pozicije iracionalnosti, je norost. K le-tej se bomo vrnili nekoliko kasneje, zdaj pa želimo seči k izvornim koreninam histerije.

Izvor besede histerija sega nazaj vse do antične Grčije⁵, in sicer izhaja iz besede *ustéra*, kar je pomenilo maternica. Prvič se je histerija pojavila v Hipokratovem petintridesetem aforizmu, kjer pravi: »Kadar ženska trpi za histerijo ali za težavnim porodom, je napad kihanja blagodejen.« (Hipokrat v Didi-Huberman, 2003: 68) Kihnaje naj bi postavilo maternico na svoje mesto. Tradicionalno naj bi torej energija, ki je bila situirana v maternici, začela potovati navzgor po ženskem telesu, v končni instanci pa naj bi zajela možgane, zaradi česar je ženska 'znorela'. (Davis, 1991) Iz tega lahko tudi sklepamo, da je uporaba možganov namesto maternice (seveda za rojevanje) lahko le na strani norosti. Maternica naj bi torej bila zmožna gibanja, iz česar lahko sklenemo, da je ta ženski del živalski. (Didi-Huberman, 2003) Iz te opredelitve histerije, ki se navezuje na žensko maternico, lahko potegnemo analogijo, da je ženska na strani animalnega, neukrotljivega, nestabilnega. S tem pa lahko le potrdimo razlago oznake ženske na strani iracionalnega. Iz etimološkega preseka slovenske besede maternica je razvidno, da je sestavljena iz korena mater. Torej, tista ki rodi otroka, kar pa je vsaj iz vidika biologije (reprodukcije) ženska. Žensko se glede na sposobnost rojevanja definira kot mati, kar pa se ne navezuje zgolj na zmožnost rojevanja, temveč na čas, ki sledi

³ Kategorijo ženske moramo misliti v navednicah, saj izhajajoč iz Butlerjeve, le te ne smemo jemati samoumevno, ker sama po sebi ne obstaja. Kategorijo ženske, "moramo za to, da bi bila popolna, enostavno zapolniti z različnimi rasnimi, razrednimi, starostnimi, etničnimi in seksualnimi sestavinami. Kategorijo žensk je zaradi predpostavke o njeni temeljni nepopolnosti mogoče uporabljati kot mesto, ki je vedno odprto za nasprotujoče si pomene." (Butler, 2001: 27)

⁴ Luce Irigaray pravi, da "je ženska vedno usmerjena proti, brez vrnitve k sebi kot mestu izdelave pozitivnega." (Irigaray, 2002: 122) Ženska je na strani tistega negativnega, manj vrednega, morda celo zlega. Torej tista razlika v odnosu do moškega, ki jo dobimo, ko odmaknemo pozitivno v tandemu moški/ženska.

⁵ Pa še tudi dalj nazaj, in sicer do egipčanskih rokopisov. (Bahovec, 2002)

temu, saj se materinstvo začne šele z rojstvom otroka. Morda bi lahko iz tega etimološkega razcepa besede maternica celo s pomočjo biologije pokazali na absurd biologističnih konceptov delitve med spoloma, saj se biološke zmožnosti še ne opredeljuje s spolno določeno vlogo, temveč le-ta začne veljati šele tam, kjer se reprodukcijska sposobnost preneha. Zatorej, sklepajoč iz navedenega, je Hipokratova rešitev za histerijo zelo racionalna, saj je le-to videl v poroki. (Bronfen, 1998) Nemara lahko iz tega sklepamo, da ženska lahko postane 'normalna' ali vsaj ne-nora s tem, da se njena maternica nasiti, da dobi tisto kar potrebuje, in sicer otroka, seveda skozi poroko. Vsekakor pa to razumemo kot problematično.

Histerija se že v etimologiji grške besede povezuje z žensko. Tudi iz podatkov klinične psihoanalize histerija kaže na ženske, torej lahko o njej govorimo kot o 'ženskem problemu'. Ali lahko histerijo sploh naslovimo kot problem žensk in s tem zaključimo komentiranje? Ali je histerija le psihopatologija kot druge in o njej ni potrebno reči kaj dosti več, ter jo lahko le pahnemo v sfero psihiatrije ali psihologije? Ali pa si vseeno postavimo vprašanje zakaj. Zakaj so v večini primerov histeričarke ženske? Ali je to zgolj naključje. Nikakor ne! Poskušali bomo ugotoviti in pojasniti, zakaj je ravno histerija specifično ženska 'patologija' in kje v tej zgodbi najde svoje mesto družba. Kaj o njej pravi psihoanaliza, kako nastane in zakaj. In kaj imajo o njej povedati feministke? Pri iskanju razlage, kaj histerija sploh je, smo se naslonili na dobo druge polovice 19.stoletja naprej, predvsem pa smo se poslužili opredelitev treh avtorjev Charcota, Freuda in Lacana. Poizkusili bomo ovrednotiti njihovo delo s pomočjo pogledov feminističnih avtoric. Freud se je učil od Charcota, Lacan se je vračal k Freudu. Kje pa se je vse skupaj začelo? Bolnišnica Salpêtrière, mesto, kjer je Charcot ponovno odkril histerijo. A še poprej bomo orisali koncept norosti s pomočjo teoretskih odstiranj Michela Foucaulta.

1.1 Konceptualizacija norosti

Histerija, kot zloglasna psihopatologija devetnajstega stoletja je bila doumljena kot norost. Do prihoda Jeana Martina Charcota klasifikacija histerije v povezavi s psihično platjo človeka ni obstojala, a o tem nekoliko kasneje. Poprej pa se prepustimo pronicljivi analizi norosti Michela Foucaulta, kamor, kot smo že povedali, so uvrščali tudi histerijo, še prej pa

ljudi z njej podobno simptomatiko. Michel Foucault je bil teoretik in aktivist. Tukaj nas bo sicer bolj zanimala njegova teorija, čeprav s tem ne pravimo, da aktivizem nanjo ni vplival. V svoji teoretski karieri se je ukvarjal tudi z analizo bolnišnic in zaporov, ter za prve ugotovil da ima produkcija bolezni v bolnišnicah za seboj »dolgo zgodovino, ter da je sestavni del razmerja med vednostjo in oblastjo«. (Lešnik, 1998:250) Na tem mestu se bomo ukvarjali ravno s to zgodovino, k vednosti in oblasti pa se vrnemo pozneje v tekstu, a v nekem drugem kontekstu.

»Klasicistično obdobje je z nenavadno potezo nasilja utišalo norost, katere glasove je renesansa pravkar osvobodila, četudi je njeno silovitost že krotila.« (Foucault, 1998: 43)

V 17.stoletju se je po celi Evropi začelo zapiranje v ogromne zaporne institucije. V zgodovini to obdobje zaznamuje čas spreminjana odnosa norosti in razumnosti, in sicer kot posledica »velikih zapiranj«. (Foucault, 1998: 8) Za nekolikšno ponazoritev naj navedemo, da je bil leta 1656 izdan prvi odlok o ustanoviti Splošnega špitala v Parizu, medtem, ko je komaj pičlih dvajset let pozneje kralj izdal odločbo o ustanoviti splošnega špitala v vsakem mestu njegovega kraljestva. Kot pravi Foucault, naj si ne gradimo utvar, da je bil Splošni špital zdravstvena ustanova⁶, »temveč napol sodna struktura, nekakšna upravna enota, ki je poleg že obstoječih oblasti in ne glede na sodišča sama odločala, sodila in izvrševala.« (Foucault, 1998: 45) Odpiranje ustanov pa je vsaj od začetka imelo po vsej Evropi skupen pomen, nadzirati ljudske množice. Veliko zapiranje je bil odgovor na ekonomsko krizo, ki je v času klasicizma prizadela vso Evropo. Ta je torej botrovala k rastočemu številu brezposelnih, revežev in beračev. Ravno prvi špital, ustanovljen v Franciji, si je prizadeval napraviti konec brezposelnosti, če ne pa vsaj beračenju. Zahteva po zapiranjju pa se je izoblikovala skozi izkušnjo dela. Tako so morali zaprti vsaj ob delavniki poprijeti za delo, da bi se odvadili brezdelja in nekoliko zaslužili za svojo hrano. (Foucault, 1998) Ustanove pa niso le težile k odpravljanju kriznih ekonomskih razmer, temveč so vključevale tudi moralni imperativ. Foucault o vključevanju moralega občutenja zapiše naslednje:

⁶ Splošni špital ni imel ne po delovanju, ne po namenu kakršnekoli zveze z medicinsko zasnovo. »Bil je instanca reda, monarhičnega in meščanskega reda, ki se je v Franciji organiziral prav v tem obdobju. Bil je vezan neposredno na kraljevo oblast...« (Foucault, 1998: 45)

»Ko je ministrstvo za trgovino objavilo poročilo o revežih, kjer je predlagalo, kako naj postanejo koristni za družbo, je natančno pojasnilo, da vir revščine ni niti pomanjkanje hrane niti brezposelnost, temveč 'pojemanje discipline in opuščanje nrvstvenosti'. Tudi v odloku iz leta 1656 je med moralnimi denuncijami najti nenavadne grožnje. 'Razuzdanost beračev je postala neizmerna zaradi nesrečne navade, da se vdajajo najrazličnejšim zločinom, kar kliče božje prekletstvo nad državo, če jih ne kaznuje.' Ta 'razuzdanost' ni bila nekaj, kar bi lahko določili v skladu z velikim zakonom dela, temveč je bila moralna razuzdanost ...« (Foucault, 1998: 59)

Prvič v zgodovini so bile z administrativnimi odloki vzpostavljene ustanove moralnosti, kjer so zakone morale, ki bi sicer morali »vladati v srcih, dosledno in brez popuščanja izvrševali v strogih oblikah fizične prisile.« (Foucault, 1998: 61)

Z opisovanjem razmer velikih zapiranj 17.stoletja v Evropi smo želeli orisati polje v katerega lahko zdaj umestimo 'norost'. Eden od desetih aretiranih in odvedenih v Splošni špital v Parizu je bil brezumnež, blaznež ali pa je dobil kako drugo oznako za ti.norost. Norost je v svetu zapiranja zavzemala poseben status, a hkrati ni bilo moč razbrati nekega semantičnega razlikovanja na osnovi katerega so bili nekateri ljudje klasificirani kot 'norci', le-to je potekalo na osnovi zdravo razumske delitve brezumnosti. »Obraz norosti v svetu brezumja« (Foucault, 1998: 68) se je povezovalo s sramoto, s čimer se je tudi opravičevalo zapiranje. Hkrati pa je samo zapiranje kazalo na spremembe v odnosu do zla. Medtem, ko je bila norost v času renesanse prisotna povsod v vsakdanjem življenju, se je v klasicizmu vsaka oblika brezumja povezovala z oblikami zla, katere je bilo potrebno skriti pogledu. Pri tem pa nastopi svojevrsten paradoks. Kljub temu, da se je »v navzočnosti nečloveškega občutil sram« (Foucault, 1998: 69), so norost nedvomno »povzdignili v spektakel«. (Foucault, 1998: 71). Kljub odpiranju 'norcev' v specializirane ustanove in stran od vsakdanjega življenja, kjer bi vzbujali sram in neprijetne občutke, so ljudje lahko imeli z njimi stik v kontekstu spektakla. Priložnostno razkazovanje je služilo perverzni zabavi, naslajanju nad pogledom na uklenjene in zapahnjene za rešetkami, kot živali v cirkusu ali v živalskem vrtu⁷. Sočasno pa bi bilo moč tovrstno paradigmo razkazovanja 'norcev' za zapahi kot živali v ujetništvu, opravičiti s

⁷ Razkazovanje norcev se je raztezalo že od srednjega veka naprej. Zanimivo pa je, da se je nadaljevalo tudi v tem času ter v Parizu in Londonu skoraj dobilo institucionalno obliko. »Če lahko verjamemo nekemu poročilu za spodnji dom, so še leta 1815 v špitalu v Bedlamu vsako nedeljo razkazovali blazneže za peni. Letni dohodek od teh razkazovanj je znašal malone na 400 funtov, kar bi kazalo na presenetljivo visoko število 96 000 obiskoalcev na leto.« (Foucault, 1998: 70)

takratno prevladujočo ideologijo o norosti kot nečloveškosti, živalskosti. »Norost je postala nekaj, kar je vredno ogleda; nič več pošast v človekovi globini, temveč žival z nenavadnimi mehanizmi, bestialnost, kjer človeka že dolgo ni več.« (Foucault, 1998: 72) Povezovanje norosti z živalskostjo nas vrne nazaj k histeriji. Kot smo omenili že v uvodnih besedah, so tudi v primeru histerije trdili, da je v histerični ženski ujeta neka živalskost. Tisto nerazložljivo, kar žensko ponovno pahne na stran iracionalnega, s čimer se ji lahko očita lažnivost, inherentna histeriji, s katero se opravičuje nemoč zdravnikov, da bi ji pomagali. Koncept histerije se je od fiziološke patologije v navezavi na maternico preko poveznosti z možgani ter živčnimi impluzi v 18.stoletju zasukal v drugo smer - »dinamiko telesnega prostora je zamenjala morala občutljivosti.« (Foucault, 1998: 111) Šele takrat je histerija stopila v svet norosti, kar pa nas pripelje do bolnišnice Salpêtrière, kjer se je začelo množično preučevanje histerije pod skropuloznim pogledom doktorja Charcota.

2. HISTERIJA

2.1 CHARCOT

2.1.1 Začetek reinvincije

Ena takšnih bolnišnic, ki je celostno zaobjela namen zgoraj opisanih ustanov je bila tudi pariška bolnišnica Salpêtrière. Histeričarke, ki so bile zaprte v Salpêtrière so bile ženske, katerih definicija družbene norme, kakšna naj bi bila ženska, nikakor ni mogla vključevati. To so bile ženske, ki so se jih sramovali, ki so bile ostalim 'normalnim' le v opomin, da družba, v kateri živijo, le ni tako popolna, kot bi si morda želeli. Bile so jim v opomin, da ženska ne reprezentira le miline, lepote in ustrežljivosti. Takšno svarilo pa je vsekakor potrebno očem skriti, ženske, ki ne reprezentirajo željene ženskosti, pa zakleniti za hladne zidove totalnih institucij, iz katerih je bila edina možnost odhoda smrt. Takšna je bila Salpêtrière, bolnišnica za ženske, bolje rečeno za »žensko sodrgo družbe«. (Didi - Huberman, 2003: 13)

Že v letu 1690 je Salpêtrière za svojimi vrati skrivala tri tisoč žensk, »tri tisoč ženskih klatežev, potepuhov, beračev, 'onemoglih žensk', 'starih devic', epileptičark, 'žensk v starih letih', 'zmaličenih in deformiranih nedolžnic', neukrotljivih žensk«. (Didi - Huberman, 2003: 13) Do leta 1873 je to število skočilo na skoraj 4400, vključujoč 580 ljudi zaposlenega osebja. Leta 1862, ko se je bolnišnici pridružil Jean- Martin Charcot so zabeležili, da je tam umrlo 254 žensk, domnevno zaradi norosti. Natančni vzroki vseh smrti niso bili znani, nekaj pa so jih le zabeležili: »osemintrideset fizičnih vzrokov (vključujoč masturbacijo, škorfulozo, napihnjenost in rane, razuzdanost in neukročenost, kolero, erotomanijo, alkoholizem, posilstvo), enaindvajset moralnih vzrokov (vključujoč ljubezen, veselje, 'slabe bralne navade', nostalgijo in nesrečnost) in ena kategorija, ki je pregrupirala vse neznane vzroke.« (Didi - Huberman, 2003: 15) Takrat se histerija še ni pojavila v besednjaku.

Charcot si je počasi pridobil spoštovanje in renome svetovno znanega doktorja, specializiranega za bolezni živčnega sistema. Njegove tekste so prevajali v različne jezike, predaval je eminentnim osebam, predvsem pa je bil znan kot ustavovitelj nevrologije. Na tej poti »je ponovno odkril histerijo« (Didi - Huberman, 2003: 18) Z odkritjem histerije, ki jo je prvi ločil od epilepsije in drugih duševnih bolezni, je njegova slava presegla meje zgolj kliničnih praks. Charcot in njegove histeričarke so postali del spektakla, ki se je odvijal na zloglasnih *leçons du mardi*⁸. Hkrati ko je Charcot predaval, so v amfiteater pripeljali »tri ali štiri koreatične ali histerične ženske, navkljub lastni volji okrašene v pernate klobuke«. (Didi - Huberman, 2003: 238) Vibrirajoča, spazmična telesa so stala na platformi, tako da so bili vsi pogledi uprti v njih, hkrati pa jim je Charcot preiskoval lobanje ter si prizadeval najti morebitne razloge njihovim duševnim boleznim. Glavni del velikega spektakla je predstavljala hipnoza pacientk. Ženske je hipnotiziral, nato pa jim velel naj se pokoravajo njegovim zahtevam. Da je teatralnost dobila še bolj avtentični pridih, je moč sugestije podajal tudi navzočim gledalcem. Ukazovali so jim naj se dotaknejo določenih delov telesa in podobno, Charcot pa je igral vlogo povezovalca dogodkov, lahko bi rekli kar cirkuškega mojstra. Pacientke so se 'pomembnosti' svojih vlog zavedale, saj so bile nanje ponosne. Počutile so se osramočene, če je npr. njihov refleks, ki je bil Charcotu še posebej ljub, izginil. Skrbelo jih je, da se doktor ne bo več zanimal za njih. (Didi - Huberman, 2003)

⁸ V slovenskem prevodu- torkova predavanja.

Charcot je svoje pacientke, histeričarke, izpostavil preučevajočem pogledu zdravniške stroke. Gola telesa je pregledoval do potankosti, se naukuševal nad anomalijami in jih primerjal z drugimi pacientkami, ter jim na tak način postavil diagnozo. Lahko trdimo, da je pri Charcotjevi analizi histerije pogled igral osrednjo vlogo. Ni mu bilo dovolj, da je imel možnost gledanja histerične napade, krče, omedlevice. Moral jih je tudi foto-dokumentirati, ter ženske s svojimi 'posebnostimi' prikazovati tudi povabljeni publiki, ter fotografije ohranjati za zgodovinske arhive. Charot je uprizarjal zasebne teatre, kjer so bile glavne akterke histeričarke. Presežek, za katerega mu moramo pripisati zaslugo, je, da je definiral histerijo kot psihološko bolezen, sicer z dednimi temelji. S tem se je oddaljil od predsodkov, ki so histerične ženske označevali s čarovnicami, ter usmeril na njih klinično pozornost. (Young - Bruehl, 2002) »Tako je postala histerija ključni moment razkazovanja, uprizarjanja, postavljanja na oder, kot, denimo, prvi iztek 'medicinskega pogleda' v moderni dobi ...« (Bahovec, 2002: 377) Glavna predpostavka in s tem glavni problem Charcotovega dela s histerijo je bila njegova stava na pogled. Charcot je pri svojem izgrajevanju simptomatologije bolezni »krepil kot posebno vrsto vedênja, ki je vidno očem in je posledica degenerativnega dednega nagnjenja.« (Rose, 1996: 19) Menil je, da je histerijo moč diagnosticirati preko pogleda. Zaradi tega je obsesivno zbiral fotodokumentacije histeričnih žensk in jih teatralno razkazoval. V letu 1886 se je s Charcotovim delom seznanil tudi Freud, ki se je odpravil v Pariz na dodatno usposabljanje. Kljub temu, da se je zgledoval po njem, se je od Charcotovega dela oddaljil, ter ga presegel. Zapisal je, da se je pristopa k histeričnim napadom lotil »drugače kot na deskriptiven način« (Freud v Rose, 1996: 19), kot bomo videli je histerijo prestavil na stran glasu.

2.1.2 Umeščenost histerije v specifične družbene razmere

Še preden se premaknemo na raven psihoanalitskega odkrivanja Sigmunda Freuda, želimo orisati dobo Charcotove reinvencije histerije. Nikakor ne moremo trditi, da se je histerija v takem razmahu slučajno pojavila ravno v tistem obdobju. Menimo namreč, da reprezentira simptomatiko družbe tistega časa. Druga polovica 19.stoletja označuje mnoge spremembe za pravice žensk, njihovo emancipacijo, kar se je seveda manifestiralo na nivo celotne družbe.

Prvič v človeški zgodovini, so se ženske začele upirati situaciji v katero so bile kot ženske pahnjene ter se začele upirati družbeni strukturi. Spremembe, ki zaznamujejo ta čas so se v glavnem nanašale na višje in srednje sloje družbe. V letu 1848 so ženske v ZDA organizirale Prvo konvencijo za pravice žensk. V sledečih letih, še posebej od leta 1855⁹, se je v ZDA in Evropi formiralo 'žensko gibanje', pomemben prelom zaznamovan z dvigom glasu žensk, ki so analizirale družbene razmere. Uprle so se, protestirale in se borile za spremembo takšnih razmer ter za konec moške dominacije. (Spender, 1988) V tej dobi so se formirale tudi spremembe na področju izobraževanja žensk. Na univerzo so stopile prve ženske, ki so se začele spopadati s podobnimi problemi, kot se soočajo še danes. To so bila leta, ko se je Charot pridružil Salpêtrière. V duhu teh preobratov, je po letu 1875 prišlo do sprememb na področju družine, kar je zaznamovalo vse sloje. Prišlo je do ti. 'demografske tranzicije', in sicer število otrok 'razvitega' sveta se je znatno zmanjšalo. Razloge za to so prinesli prav tako novi družbeni indikatorji sprememb, kot višja starost žensk ob poroki, več neporočenih, uporaba kontracepcije (v 19.stoletju je bila to seksualna abscinenca). Možnost nadzora števila otrok se je manifestirala v želji po kvalitetnejšem življenju, spremembah v odnosu do otrok ter »indikira določen prodor novih struktur, pričakovanj in vrednot v sfero zahodnih delavk« (Hobsbawm, 2002:195). Kasneje, na začetku 20.stoletja, ravno v vrhuncu Freudovih odkrivanj histerije, so se začela prebujati gibanja za volilno pravico žensk. Na polje političnega so vstopile sufražetke.(Hobsbawm, 2002) Spremembe, ki so se dotaknile žensk v drugi polovici 19.stoletja, lahko interpretiramo skozi dva spektra. In sicer, da se je položaj ženske bistveno izboljšal, saj si je priborila določene pravice, a po drugi strani je temeljna družbena struktura ostala enaka. Menimo, da histerija posebej ravno te razcepe ter simptomatiko razmer takratne družbe.

⁹ Ta letnica zaznamuje leto, ko so morale borke za pravice žensk zagovarjati gibanje pred obtožbami, da je neuspešno in v zatonu. (Spender, 1988)

2.2 FREUD

2.2.1 Rojstva psihoanalize ne bi bilo brez hysterije- primer Anne O.

Drznili si bomo začetni z nekoliko provokativno trditvijo, in sicer, da je ženska 'mati psihoanalize'. Pa *ne vsa*-kršna ženska, bila je histeričarka¹⁰. Tista, katere simptome so jemali kot neresne, katere bolezen se, »kot se ve, ozdravi z zaušnico« (Lešnik, 2000: 651) Torej tista, 'nora ženska'¹¹. In spregovorila je. Freud je bil njen doktor, naukuševal se je nad histeričnimi ženskami in odkril psihoanalizo. A hkrati, morda nekoliko paradoksalno, pravi Lacan: »Pot v pravem pomenu freudovskega nezavednega so histeričarke, ki so Freuda poučile o njem.«(Lacan, 1996: 17) Vstavili se bomo pri prvih in se vprašali kako se je vse skupaj sploh začelo.

Josef Breuer, Freudov dolgoletni doktorski kolega, je bil tisti znani zdravnik, ki je s pomočjo histeričarke sam prišel na rob iznajdbi psihoanalize, a je zdrsnil nazaj po strmem pobočju zgodovinskega odkritja ter pobegnil. Za seboj pa je pustil začrtane prve korake, ki so omogočili nadaljno pot *očetu psihoanalize*.

Breuer je konec leta 1880 začel zdraviti pacientko, katere simptomi so bili kašelj, nemost, glavobol v levi polovici glave, njen vid je bil oslavljen, v času, ko jo je prišel zdraviti je že bila priklenjena na posteljo. V danes znanem primeru pacientke, pod psevdonimom Anna O.¹²(Breuer in Freud, 2002), je prepoznal hysterijo. Zdravil jo je s pomočjo hipnoze, kar sicer v tistem času ni več veljalo za šarlatizem¹³, a vseeno ni bila pogosto uporabljena praksa. Svojo pacientko je spravil v hipnotično stanje, v katerem je Anna v vodenem pogovoru govorila o svojem simptomu, kdaj se je ta prvič pojavil in poizkušala do potankosti opisati

¹⁰ Tu uporabljamo Lacanov koncept ženske kot »ne-vse«, pri čemer gre za pojmovanje ženske kot negacijo univerzalne (moške) funkcije. (Lacan, 1985) In čeprav pravimo, da ni kar vsakršna ženska mati psihoanalize, želimo z besedno igro nekoliko provokativno pokazati, da ker je po Lacanu vsaka ženska »ne vsa«, je tudi vsaka ženska histeričarka (oziroma ima določeno histerično simptomatiko), kar pa je le njena oblika manifestacije represivnih vzorcev patriarhije, manifestirane na lastnem telesu.

¹¹ V zborniku tekstov 'Nore ženske' (Duda, 1995), ki govori o zgodovinski pomembnih ženskah, ki so se na 'različne načine' borile proti obstoječim konvencijam ženskosti in bile proglašene za nore, je med njih uvrščena tudi Berta Pappenheim ali za psihoanalizo bolj znana Anna O. Analogijo ponazarja že sam naslov knjige.

¹² Glej študije o hysteriji(Breuer in Freud, 2002)

¹³ Še stoletje nazaj (konec 18.stoletja) je dunajski doktor Mesmer prebegnil iz mesta, saj ga je medicinska stroke obtožila šarlatizma, ko je pri histerično obolelih pacientkah uporabljal tehniko hipnoze. (Freeman, 1990)

okolščine. Tehnika je imela uspešne, a žal le začasne rezultate. »Za ta postopek je izumila zelo dobro in resno ime 'talking cure' (zdravljenje z govorjenjem) ter humoristično oznako 'chimney-sweeping' (čiščenje dimnika).« (Breuer in Freud, 2002: 65) »Mlado žensko je nadaljeval obiskovati dan za dnem, odločen, da ji bo olajšal njeno trpljenje.« (Freeman, 1990: 11) in tako ga je primer Anne O. popolnoma prevzel. Breuer je bil nadvse navdušen nad svojo mlado pacientko, ki jo je opisal, kot »izrazito inteligentna, s presenetljivo ostroumnim občutkom za kombiniranje stvari in prodorno intuicijo.« (Breuer in Freud, 2002: 55) Zdravnikova očaranost nad pacientko, pa je bila bistveno manj všeč njegovim ženi, katera je postajala vedno bolj ljubosumna. Breuer je šele tedaj doumel kaj se dogaja¹⁴ ter se odločil prekiniti terapijo, kar ji je tudi sporočil, saj je njeno stanje izgledalo bistveno boljše. A žal se je oštel, saj so ga še isto noč klicali nazaj. (Lešnik, 2000) Anno je našel ležečo v postelji z močnimi trebušnimi krči, simptomom, ki ga še ni poznal. V agoniji se je iz njenih ust izvil krik: »Zdaj prihaja Dr. Breuerjev otrok! Prihaja!« (Freeman, 1990: 56) Breuer je uvidel, da je Anna razvila fantomsko nosečnost, katere 'oče' je bil on sam¹⁵. Še zadnjič jo je pomiril s hipnozo in izginil. Naslednji dan sta se z ženo odpravila na drugo poročno potovanje. (Lešnik, 2000)

Razvidno je, da se je Breuer začel posluževati tehnike, ki je pri zdravljenju histerije še niso uporabljali pred njim in katero je izrek(a)-la¹⁶ Anna O., za njim pa jo je Freud nadalje elaboriral. Druga tehnika uporabljena pri tem primeru je bila hipnoza, ki jo je Freud zaradi lastne slabe sposobnosti hipnotiziranja razvil v drugačno rabo hipnoze, katarzično metodo¹⁷. (Breuer in Freud, 2002)

¹⁴ Lacan v delu *Intervention on transference* pravi, da je primer Anne O. ne le prvi primer tako dobro analizirane histerije, temveč tudi prvi primer delovanja transferja. (Lacan, 1990)

¹⁵ Breuer ni mogel doumeti, kako je mogoče, da je kaj takega doživel od pacientke, ki v vseh osemnajstih mesecih terapije ni spregovorila o seksu, ni omenjala zaljubljenosti v moškega, še manj pa, znotraj tega konteksta, njega. (Freeman, 1990) Pri Anni O. so se na tej točki jasno reflektirale njene potlačene seksualne želje, ki jih Freud kasneje opredeli kot vzroke histeriji, ter s tem priprla vrata do odkrivanja relevantnosti seksualnosti za histerijo, s tem pa vrata do psihoanalize.

¹⁶ Alain Badiou pravi, da je psihoanaliza »...v prvi vrsti odločitev prisluhniti histeričnemu rekanju [dire], ne da bi iz njega takoj naredila čarovništvo...«. (Badiou, 2002: 54)

¹⁷ Katarzična metoda je bila prvič uporabljena pri pacientki Emmy von N. (Breuer in Freud, 2002)

2.2.2 Klasifikacija histerije

Konec leta 1882, po končanem zdravljenju svoje pacientke, je Breuer poročal Freudu o nenavadnem poteku. »Čeprav ga je v tistem času zanimala predvsem anatomija živčnega sistema, je bil Freud globoko prevzet - tako globoko, da je, ko je približno tri leta pozneje študiral v Parizu pri Charcotu, slednjemu poročal o tem primeru.« (Breuer in Freud, 2002: 11) Mojster se ni zanimal za primer, zaradi česar ga je tudi sam Freud razočarano opustil. A ko se je 1.1886 vrnil na Dunaj in »kot nevrolog odprl svojo ordinacijo, so histeričarke predstavljale bistveni del njegove klientele« (Breuer in Freud, 2002: 11), je primer Anne O. še vedno ostal v njegovih mislih.

Histerija se konceptualizira okoli pojma ženskosti, ženskosti, kot jo konstituira patriarhalna ekonomija. Freudove glavne teoretske premise se koncentrirajo okoli tabuiziranega pojma seksualnosti, kar je v poznem viktorjanskem času predstavljalo škandalozno odkritje. Histerijo je povezal z nepojemljivo spregovorljivim, in sicer žensko seksualnostjo, kasneje »leta 1897 je hkrati z Ojdipovim kompleksom« (Cuhalek, 2004: 87) odkril še drugo nedotakljivo področje, otroško seksualnost¹⁸.

V skupnem delu¹⁹ *Študije o histeriji* (Breuer in Freud, 2002) spregovori Freud o pomembnosti delovanja seksualnosti na razvoj histerije. Čeprav v tem delu ni moč razločiti kje natančno govori Breuer in kje Freud ter lahko rečemo, da ni videti, da Breuer ne bi podpiral te ideje, je domnevno ta radikalni pogled vnesel spor med doktorja, tako da nista več nadaljevala s sodelovanjem. (Breuer in Freud, 2002) Freud je nadaljeval z razvijanjem teorije histerije v svojo smer, s vzpostavitvijo seksualnosti kot centralnega dejavnika.

Sprva je bil prepričan, da vzroki histeričnim simptomom ležijo v travmatskih otroških spominih na spolno zlorabo ali zapeljanost iz strani odraslih. V tekstu iz leta 1896 »O

¹⁸ Prvi celostni primer histerije, kjer je opisana otroška seksualnost je Freudov znani primer Dore(1905(1901)).

¹⁹ «Študije o histeriji» napiše Freud (1895) v sodelovanju s svojim doktorskim kolegom Breuerjem. Študije so še zadnje delo napisano v sodelovanju teh dveh doktorjev, saj sta se kmalu po izzidu knjige njuni poti ločili. Čeprav kot uradna verzija velja, da je do njunih nesoglasij prišlo zaradi Breuerjevega nestrinjanja z relevantnostjo, ki naj bi jo imela seksualnost za histerijo, pa je nedvomno svoje prispevalo tudi dejstvo, da je bila knjiga v strokovnih krogih slabo spejeta, kar je Breuerja zelo potrla. (Lešnik, 2000)

etiologiji histerije« (Freud, 2001a) razdela povezanost seksualnosti s histerijo, kjer še omenja seksualno zapeljevanje otrok, a se kmalu od te svoje teze oddalji.

Lotil se je skoraj neobdelanega polja konceptualizacije histerije, ki jo je uvrstil med nevroze, še natančneje transferne nevroze, ki pa jih je omejil na tri tipe, in sicer konverzivno in tesnobno histerijo ter prisilno nevrozo. Za nevrozo pravi, da je stanje, kjer se »izražajo funkcionalne motnje psihičnega aparata.« (Freud, 2000b: 61) Aplicirano na histerijo (kot bomo videli dalje v tekstu) je s tem hotel razložiti, da je delovanje psihičnih mehanizmov histeriziranega subjekta ovirano. Sprva je trdil, da zaradi potlačenih seksualnih spominov oziroma preteklih predstav, nato pa je ugotovil, da gre za potlačene seksualne želje.

Nevroza je torej rezultat konflikta med Jazom²⁰ in njegovim Onim. Transferne nevroze nastanejo tako, da Jaz ne sprejme nagonskega nagiba v Onem. Tako onemogoči motorično sprostitvev ali pa nasprotuje objektu na katerega meri. »Jaz se torej pred njim ubrani skozi mehanizem potlačitve; potlačeno se upira tej usodi, si po poti, ki je Jaz nima v oblasti, oblikuje neko nadomestno zastopstvo [*Ersatzvertretung*], ki se Jazu vsili prek kompromisa, simptom.« (Freud, 1987: 368) Ta simptom škoduje Jazovi enotnosti, zaradi česar se začne leta boriti proti njemu, kot se je prvotno branil pred nagonskimi impulzi, kar pa privede do nevroze. Freud pravi, da so histerični simptomi tvorjeni iz nezavednih, a aktivnih misli, kar pomeni, da histeričarko vodijo nezavedne predstave. Tako ima njena simptomatika racionalno jedro, le da je na ravni nezavednega²¹, zaradi česar lahko razložimo zakaj se histerične napade prej povezuje z iracionalnostjo in norostjo. »Histerična ženska tako lahko izbruhne, tekom psihoanalitske obravnave pa bi morebiti lahko ugotovili, da je bil razlog ideja o nosečnosti.« (Freud, 1987: 24) S tem želi Freud prikazati, da histerični napadi in simptomatika povezana z njo, ki sicer izgledajo iracionalni lahko temeljijo na povsem razumnih mehanizmih. (Freud, 2001c)

²⁰ Žal na tej točki ni mesta na nadaljno podrobno izpeljavo koncepta Jaza in Onega, zato se je potrebno zadovoljiti z naslednjimi Freudovimi besedami: »Jaz reprezentira tisto, kar bi lahko imenovali um in preudarnost, v nasprotju z Onim, ki vsebuje strasti.« (Freud, 1987: 323)

²¹ Nezavedno je najpriročajše opredeljeno kot »redna in neogibna faza v procesih, ki utemeljujejo našo psihično dejavnost; vsako psihično dejanje se začne kot nezavedno in lahko ostane tako ali pa se razvije in napreduje v zavest, pač glede na to, ali naleti na odpor ali ne.« (Freud, 1987 :27)

Poslužujoč se Freudove teorije pri razvoju histerije »sledimo dvema ustreznima konceptoma: prvi koncept ženske nevroze, kot ga je Freud razvil, je teorija histerije, obravnavana okrog konverzivnih simptomov, drugi, koncept identifikacije, pa prek mehanizmov identifikacije«²². (Rupar Korošec, 2000: 134) Sprva bomo obrazložili oba koncepta, nato pa, nadalje v pričujom tekstu, povezovali konverzivno simpomatiko histeričark z odporom patriarhiji. Medtem, ko se bo okoli Freudove identifikacije sukala teorija želje (kot konstitutivni fenomen histerije), jo Jacquesa Lacan razdela v imaginarni in simbolni identifikaciji²³.

Naše naslednje misli se bodo osredotočale okoli Freudovega koncepta konverzivne histerije, saj je najbolj ekspresivno opredeljiva, prav tako pa je večina njegovih pacientk²⁴ diagnosticiranih kot histeričarke, trpela ravno za to obliko. (Breuer in Freud, 2002) Konverzivna histerija je tista oblika histerije, kjer se psihično vzdraženje pretvori v trajne telesne simptome ali pa je »konverziji podvržen celoten presežek dražljajev, tako, da se telesni simptomi histerije vrinejo v navidez popolnoma normalno zavest.« (Breuer in Freud, 2002: 121) Kasneje se Freud odmakne od svoje teorije, ter ne poudarja simptomov, temveč fantazije, iz katerih le ti izvirajo. (Freud, 2001b) Izhaja iz predpostavke, da je bila konverzija hkrati kavzalni kot simbolični fenomen. Mehanizem konverzije označuje prehod energije ali afekta »od področja psihičnega, k drugemu, njemu heterogenem, k telesu.« (David- Ménard, 1989: 11) Histerično telo si simptomi jemljejo za svoj teater, ter se prilagaja vsakdanjemu jeziku. Deluje torej kot mu narekuje vsakdanji jezik in ne kot zapoveduje anatomija, kar razumemo, da je telo zapisano redu jezika. Sklicujoč se na Freuda to pomeni, da histerični subjekt nima npr. poškodovane roke, temveč poškodbo ideje roke. (David- Ménard, 1989)

Freud se v kasnejšem delu *Interpretacija sanj* (Freud, 2000a) pri iskanju vzrokov histerije zateče k želji. V tem delu spregovori o nezavedni želji, kateri izvor najdemo v otroštvu, nahaja pa se v potlačenem. Le ta se v abnormalni obliki izpolni v sanjah ali simptomu. A kljub temu simptom ni le izpolnitev želje, saj se mora »pridružiti še želja iz predzavestnega,

²² Naj že na tej točki nekoliko omenimo nadaljne teoretske implikacije, ko za drugi koncept rečemo, da »ima v lacanovski interpretaciji obliko pojmovanja človeške želje kot histerične oziroma nezadovoljene.« (Rupar Korošec, 1999: 157)

²³ Glej poglavje Lacan v tem tekstu.

²⁴ Tukaj mislimo predvsem primere pacientk obdelanih v Študijah, ter 'glavni primer histerije' *Doro'* (Freud, 1984).

ki jo izpolni ta simptom, tako da je simptom *najmanj* dvakrat določen, po enkrat iz vsakega sistema, vpletenega v konflikt.« (Freud, 2000a: 514) Teorijo potlačene želje kot vzroka histeriji, in drugim psihonevrozam, Freud sicer tekom let spreminja, a jedrni del ostaja enak. V kasnejših delih o želji kot vzroku psihonevroz, govori bolj eksplicitno v navezavi na seksualnost. Pravi, da je vzrok psihonevrozam odrekanje seksualnim željam, ki ne najdejo zadovoljitve. Na ta način simptomi služijo »seksualni zadovoljitvi bolnika, so nadomestek za tako zadovoljitev, ki jo v življenju pogrešajo.« (Freud, 1977: 285) Z nekoliko feministične intervencije, lahko s tem razložimo zakaj je večina histeričnih psihonevrotičark žensk. Čeprav je ženska v patriarhiji postavljena na mesto telesnega, fizičnega in lepega, pa se njeno telo ne povezuje z njenim užitek, temveč dejanjem užitka drugemu, moškemu. Ženska v poznem viktorjanskem obdobju (ko se je histerija razpasla do svojih največjih razsežnosti) ni smela uživati v seksualnosti, še več, njen užitek je bil zatiran²⁵. Freud svojo tezo še nekoliko razširi, ko doda, da »je namen simptomov bodisi seksualna zadovoljitev bodisi obramba pred njo.« (Freud, 1977: 287) Torej manifestacija seksualne želje v obliki simptomov ali pa ohranjanje nezadovoljene želje preko obrambe želji, kot edina možna načina nudenja užitka ženski. H konceptu nezadovoljene želje kot značilne za histeričen subjekt, se bomo vrnili kasneje, preko Lacana. Prišli smo do drugega za nas pomembnega koncepta histerije, in sicer identifikacije. Relevantnost identifikacije za histerijo Freud pojasni na primeru sanj pacientke, ki v sanjah želi pripraviti večerjo, a ji okoliščine to onemogočajo²⁶. Tega danes znanega primera histeričnih sanj²⁷ 'lepe mesarice', se je kasneje v svoji teoriji želje lotil tudi Lacan (Lacan, 1994), a tu pogledimo, kako jih je interpretiral Freud. Pacientka pripoveduje, da je poročena z mesarjem, ki ga ljubi in je vanj močno zaljubljena. V tej zaljubljenosti pa se velikokrat obnaša nagajivo do njega, med drugim, ko ga prosi naj ji ne daje kaviarja, čeprav je njena največja želja žemljica s kaviarjem, česar pa si domnevo ne moreta privoščiti. Razvidna je pacientkina želja po ohranjanju nezadovoljene želje, kar je značilnost histerije.²⁸

²⁵ Če naredimo samo kratko analogijo z časom druge polovice 20.stoletja, ko naj bi še uživali sadove seksualne liberalizacije, lahko trdimo, da je ženska, ki uživa v seksualnosti in se ne ozira na okvire monogamije, asociirana s prostitutko, medtem ko tak moški uživa v družbi ugled.

²⁶ Sanje Freudove histerične pacientke govorijo takole: »Hočem prirediti večerjo, vendar nimam v hiši ničesar drugega kot nekaj prekajenega lososa. Pomislim, da bi šla nakupovati, a se spomnim, da je nedelja popoldan, ko so vse trgovine zaprte. Potem hočem telefonirati nekim dobaviteljem, toda telefon je pokvarjen. Tako se moram odpovedati želji, da bi priredila večerjo.« (Freud, 2000a:150)

²⁷ V interpretaciji sanj Freud zapiše, da so sanje druga oblika manifestacije potlačene želje, pri prvi se seveda le-ta prenese v simptome, v našem primeru histerične.

²⁸ Glej poglavje O želji v tem tekstu, str. 29.

Ta želja izhaja iz nadaljnega členjenja, kjer Freud ugotovi, da je pacientka ljubosumna na svojo vitko prijateljico, katero njen mož le hvali, kljub temu, da so mu bolj po godu obilnejše ženske. Freud ta segment sanj pojasni s tem, da pacientka ne more prirediti večerje, ker si ne želi, da bi se prijateljica zredila in ugajala njenemu možu. Losos iz sanj naše histeričake je najljubša hrana njene prijateljice. Freud pojasni sanje tudi na bolj subtilen način. Pravi, da ko pacientka sanja, da ne more izpolniti svoje želje, je v sanje prenesena želja prijateljice po pridobitvi kilogramov, česar si naša histeričarka ne želi. »Sanje dobijo novo interpretacijo, če domnevamo, da oseba v sanjah ni ona sama, pač pa njena prijateljica, da se je torej postavila na prijateljčino mesto, ali, kot bi lahko rekli, da se je z njo *identificirala*.« (Freud, 2000a: 152) Identifikacija igra izredno pomembno vlogo v mehanizmu histeričnih simptomov. Pacienti v svojih simptomih poleg lastnih doživljanj izražajo tudi doživljanje drugih ljudi. Lahko rečemo, da imajo histeriki sposobnost sočustvovanja z namenom zbujanja pozornosti, ki poteka s pomočjo logičnega sklepanja²⁹. »Identifikacija torej ni enostavno posnemanje, ampak prilastitev na temelju enakih etioloških pravic; izraža podobnost in izhaja iz skupnega elementa, ki ostaja v nezavednem.« (Freud, 2000a: 153) Glavne vzroke za histerično identifikacijo Freud najde v seksualnih prvinah. Histerična ženska naj bi se najprej identificirala z osebami, s katerimi ima sama spolne odnose ali s katerimi imajo spolne odnose (lahko le v histeričnih fantazijah) tisti, ki jih histeričarka ljubi. V našem primeru se to potrdi, saj je identifikacija potekla z osebo za katero fantazira, da si jo njen soprog seksualno želi. (Freud, 2000a)

2.2.3 K vzrokom histerije

Vzroki za histerijo, kot pravi Freud, so posledice »nekega preteklega čustvenega vzgiba« (Freud, 2001:134) in v tekstu³⁰ iz leta 1896 zapiše, da je po drugi strani potrebno vpeljati tudi moment podedovane predispozicije. A skratka, vzroke je bilo težko opredeliti. Sprva je menil, da temeljijo na razvoju libida v otroštvu, kjer je prišlo do travme. V delu *Interpretacija sanj* se je zavedel pomena, ki ga imajo otroške fantazije pri generaciji

²⁹ Freud ponazori lastno sklepanje s primeri hospitaliziranih pacientov, ki ob posnemanju simptoma svojega sotrpinca še sami razvijejo ta isti simptom. S sklenitvijo (saj poznajo svoje bolnišnične kolege bolje kot zdravniki) o tem kaj bi lahko sprožilo simptom na nezavedni ravni pridejo do ugotovitve: »Če lahko pride do napada zaradi takega vzroka, potem ga lahko dobim tudi sam, saj imam enake razloge zanj.« (Freud, 2000a: 153).

³⁰ Glej *O etiologiji histerije* (Freud, 2001a)

histeričnih simptomov. (Freud, 2000a) V delu '*Dodatne pripombe o psihonevrozi obrambe*' iz leta 1896, zapiše, da nevrotični simptomi nastanejo kot posledica poskusa potlačitve ideje, ki je jazu nesprejemljiva. (Soler, 1997) Kasneje Freud trdi, da se je glede na njegove izkušnje še vedno izkazalo, da psihonevroze bolnika »temeljijo na seksualnih nagonih silah« (Freud, 1995: 43) ter da so »histerični simptomi izraz njegovih najskrivnejših potlačenih želja« (Freud, 1984: 11). Freudova konstrukcija nevroze vključuje seksualnost in obrambo iz strani jaza. Vzroke je same po sebi izredno težko določiti, saj s samim izpraševanjem pacienta ne pridemo daleč - sam namreč travmatičnih doživljanj ne spominja. Prav tako ne zna potegniti korelative med simptomom oz. patološkim pojavom in vzročnim potekom. Zaradi tega je potrebno paciente hipnotizirati in obuditi spomine na čas, ko se je simptom prvič pojavil. (Breuer in Freud, 2002)

2.2.4 Katarzična metoda

Freudova tehnika se je od tovrstne hipnoze razlikovala v tem, da je v stanju visoke koncentracije (ki je bilo podobno hipnotičnem stanju), ko je pacientu popolnoma obudil spomin na sprožilni dogodek, hkrati oživel še spremljajoči afekt in če je pacient ta dogodek opisal do podrobnosti, ter ga 'izgovoril', je le-ta izginil. Ta tehnika je imenovana katarzična metoda.

Freudove ugotovitve, ki jih je apliciral v teoretske okvire, temeljijo na bogatih izkušnjah dela s pacientkami/pacientki, ki so ga obiskovale/li. Tako je do pomembnih odkritij in konceptov prišlo že zelo zgodaj, objavljeni pa so bili v delu *Študije o histeriji* (Breuer in Freud, 2002). S pobudo Freudovega raziskovanja pristopov k zdravljenju histeričnih simptomov je naletel na pomembna odkritja, ki so takrat predstavljala radikalne znanstvene premike, danes pa veljajo za osnove psihoanalize. Kot smo omenili že zgoraj, je pomemben preskok na področju histerije, ki ga je odkril Freud, *katarzična metoda*. Na poti ugotavljanja zakaj pri nekaterih pacientih hipnoza preprosto ni učinkovita se mu je porodila ideja o *odporu*. Ti pacienti zavestno ali nezavedno nasprotujejo hipnozi, četudi pomislekov niso izražali. S pomočjo te ugotovitve je nehipnotizabilnim pacientkam predlagal visoko stopnjo koncentracije na določen dogodek ter tako prišel do spoznanja, da je do patogenih predstav moč priti z

vztrajanjem. Porodilo se je vprašanje, kako zdaj ravnati s tem odporom, s sugestijo, zatrtjem ali nečem popolnoma novim. Odločitev za zadnjo pot ga je privedla k novim pomembnim ugotovitvam. »V letih neposredno po objavi *Študij* se je Freud vedno bolj odrekal sredstvu umenjene sugestije [...] in se začel vedno bolj zanašati na tok pacientovih »prostih asociacij«. S tem se je odprla pot za analizo sanj.« (Breuer in Freud, 2002: 19)

2.2.5 Patriarhalni pogled

Freud je nedvomno naredil radikalni rez v zgodovini človeštva, ko je odkril psihoanalizo³¹. Ogromen pečat je pustil še posebej za ženske, saj se je prvič spregovorilo o ženski seksualnosti. Prav tako jim je dal besedo. Vsekakor moramo Freuda brati skozi duh časa ter upoštevati zgodovinske okolice v katerih so nastajala njegova dela, a kljub temu menimo, da je nujno vnesti feministične komponente in ga interpretirati skozi oči feminističnih teoretičark. Ravno zaradi teh upoštevanj moramo vzeti v obzir, da je njegova teorija osnovana na Freudovih lastnih patriarhalnih pogledih, ki so manifestirani tudi v njegovih delih. Na tem mestu se bomo vstavili le pri enem, a kasneje, pri analizi Freudove pacientke Dore, bomo poskušali to tezo ponazoriti še nekoliko bolj podrobno³².

V enem izmed prvih del, kjer se je Freud ukvarjal s histerijo³³, pravi, da so »histeričarke posebna vrsta ljudi - najbrž zaradi dedne zasnove ali degenerativne zakrnelosti - pri katerih se seksualna plašnost, ki v puberteti običajno igra določeno vlogo, stopnjuje do patološkega in se trajno fiksira; v določeni meri so to osebe, ki psihično niso sposobne zadostiti potrebam seksualnosti.« (Freud, 2001a: 142) Verjetno bi lahko rekli, da se je odprlo Freudovo nezavedno preko nehotenega spodrseljaja, in sicer ko Freud govori o ljudeh, ki so seksualno zavrti, a morda nehote zapiše njihov sinonim *histeričarke* ter samo dejno nakaže, da so ti ljudje ženske. A menimo, da to ni bil spodrseljaj, saj Freud tudi sicer bere žensko seksualnost kot pasivno, medtem ko je moška aktivna. (Freud, 1991) Kar pa je jasno razviden

³¹ Freudova iznajdba psihoanalize predstavlja enega od treh velikih udarcev človeškemu narcisizmu. Prvega je zadal Kopernik, ki je dokazal, da Zemlja ni center vesolja, drugega Darwin ko odkrije, da ima človek skupne prednike z opicami, zadnji pa je bila Freudova psihoanaliza, ko pove, da človek ni gospodar niti v lastni glavi, saj je tri četrtine delovanja nezavednega. (Bahovec, 1990)

³² Glej poglavje Dora v tem tekstu.

³³ Glej O etiologiji histerije (Freud, 2001a)

patriarhalno spolno osnovan binarizem. Prav tako se njegov tekst nadaljuje z opombo, da ne smemo zanemariti moške histerije, ki jo omeni kot ugovor njegovi tezi o zavrti seksualnosti pri histeriji, kar dejansko pove, da se moškosti ne gre povezovati s temi vzroki. Ta Freudova nehotena opazka pa pripomore pri prikazovanju patriarhalnih vzorcev v njegovi teoriji.

2.3 LACAN

2.3.1 Konstrukcija subjekta skozi graf želje - primer histeričarke

Naše spopadanje s histerijo bomo nadaljevali s teoretskimi izpeljavami naslednika Freudove misli Jacquesa Lacan. Opozoriti moramo, da se ne bomo dogamatsko držali zgolj Lacanove teorije, temveč se bomo zatekali tudi k njegovim interpretom/interpretatorkam in kritičarkam/kritikom.

Z gotovostjo lahko zapišemo, da je koncept želje osrednji pojem Lacanove misli. V naslednjih stavkih bomo poizkušali osveliti ta omenjeni koncept, ter njegovo umeščenost »v razmerju do subjekta, določenega z njegovo označevalno artikulacijo« (Lacan, 1994: 281), pri čemer bomo iskali povezave s histerijo. Skozi razlago grafa želje³⁴, se bomo srečali tudi s koncepti, matemati in formulami ključnimi za lacanovsko psihoanalizo, katere bomo poizkušali razložiti, nekatere najbolj relevantne pa tudi navezati na histerijo. Izhajali bomo iz Lacanovega spisa, *Subverzija subjekta in dialektika želje v freudovskem nezavednem* (Lacan, 1994), pri razlagi katerega se bomo naslanjali na članek Slavoj Žižka, *Graf želje* (Žižek, 1988).

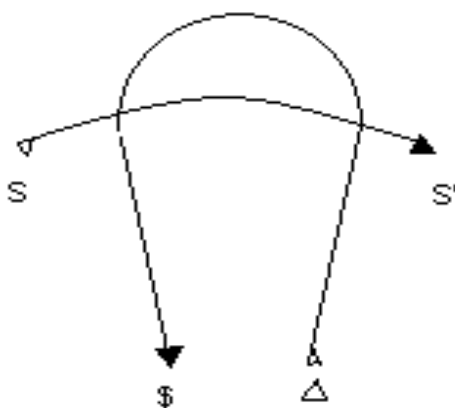
2.3.1.1 Prva oblika grafa

Graf želje je artikuliran v štirih zaporednih oblikah, a je zaradi retroaktivnosti potrebno začeti pri prvi 'elementarni celici želje', pri kateri gre za odnos označevalca³⁵ in označenca. Za ta odnos Lacan pravi, da predsymbolna intenca (\hat{A}) 'prešije' niz označevalcev oziroma

³⁴ Graf želje je topografski prikaz strukture želje. (Evans, 1996)

³⁵ Lacan pravi, da je označevalec "tisto, kar reprezentira subjekt za drugi označevalec. Ta označevalec bo potemtakem označevalec, za katerega bodo vsi drugi označevalci reprezentirali subjekt..." (Lacan, 1994: 295)

označevalno verigo, ki je zaznamovana vektorjem S- S'. Produkt prešitja je subjekt označen s \$. (Žižek, 1988) To je moment razcepa (*Spaltung*) subjekta na »ego in nezavedno, na zavedno in nezavedno, na neizbežno zaznavo samega sebe in avtomatično delovanje jezika (označevalne verige) in nezavednega« (Fink, 1997: 45) in s tem vstopa v govorico. Torej prvi, unarni, označevalec, ki je zareza in bo zaznamovala vse poteze v naprej, vznikne v polju Drugega, kjer zastopa subjekt za drugi označevalec. Drugi, binarni, označevalec je, s freudovsko terminologijo rečeno, *Vorstellungsrepräsentanz*³⁶. »Tako je naznačena prva shiza, ki povzroči, da se subjekt kot tak loči od znaka, v razmerju do katerega se je sprva lahko vzpostavil kot subjekt.« (Lacan, 1996: 131) Na tej točki razlage grafa je pomembno povedati, da vektor subjektne intence prešije označevalno verigo v retroaktivni smeri³⁷, in sicer tako, da vstopi v verigo na neki določeni točki, izstopi pa na njej predhodni točki.

Graf 1

Temeljna poanta zaostajanja označenca za označevalcem je v tem, da se učinek smisla proizvede 'za nazaj'³⁸. (Žižek, 1988)

³⁶ Lacan prevzame termin *Vorstellungsrepräsentanz* od Freuda, ki s tem pojmuje to da »potlačitev zadeva nekaj, kar pripada redu predstave«. (Lacan, 1996: 203) Sam Lacan pa pravi, da je *Vorstellungsrepräsentanz* »zastopnik, ki je, tako kot me povzema, predstavniki [représentatif]«. (Lacan, 1996: 203)

³⁷ Glej smer puščice vektorja subjektne intence na prvi obliki grafa.

³⁸ Žižek se na tem mestu poslužuje terminologije Laclaua in Moufféja, ki pravita, da se nizajo »označevalci, ki so (še) v lebdečem, plavajočem stanju, katerih pomen še ni fiksiran, nato pa na neki točki (kajpada na tisti, kjer intenca vdre v verigo, se z njo prekrži) neki označevalec retroaktivno fiksira pomen verige, prešije pomen in označevalec, zaustavi drsenje pomena.« (Žižek, 1988: 122) Laclau in Mouffé data primer lebdečih označevalcev 'svoboda', 'država', 'pravičnost'... Sami po sebi nimajo pomena, a ko dodamo označevalec- gospodar kot je 'komunizem', se na njih retroaktivno fiksira pomen. Tako je svoboda možna le s prevlado nad meščanskimi vrednostami, znotraj komunizma, trg ne more biti pravičen... (Žižek, 1988)

Nanašajoč se na primarno cepitev želimo že na tej točki intervenirati in pokazati kakšne modulacije se odvijajo pri histeriji. Vsak govoreči subjekt je histeriziran *per se*, zaradi vstopa v sam simbolni red. Histerično jedro nevrose zaznamuje matem: $\$$, ki pa je

a

hkrati del zapisa diskurza histeričarke³⁹. Del histeričnega jedra tvori razcepljeni subjekt in če *Spaltung* zaradi nadaljne razlage razložimo še nekoliko drugače, lahko rečemo, da pride do razcepa s histeričnim načinom 'reči ne', ki je posledica obrambe. A čemu reči ne? Ne je namenjen tistemu kar je tuje, grozeče, nepoznano⁴⁰, kar kot izzid pusti subjekt izpraznjen *jouissance* (a)⁴¹. Subjekt je v histeričnem jedru ločen od *jouissance*, a hkrati ni eliminirana, kar je paradoks. (Brodsky, 2005) »Lahko bi celo rekli, da je celotno polje nevrose determinirano z vrnitvijo te zavrnjene *jouissance*.« (Brodsky, 2005: 74) Vsak označevalec ki obudi zavrnjeno *jouissance* pade pod učinek potlačitve. Izguba *jouissance* pa pušča v subjektu občutek praznine, brezsmiselnost in tudi gnus. Ravno gnus pa je eden izmed najbolj specifičnih histeričnih simptomov. (David- Ménard, 1989) Histerija je ravno zaradi svojega jedra neozdravljiva, saj se je jedru moč le približati in ne doseči. Zatorej Lacan pravi, da »se subjekt lahko ozdravi vsega, razen histerije«. (Brodsky, 2005 :75)

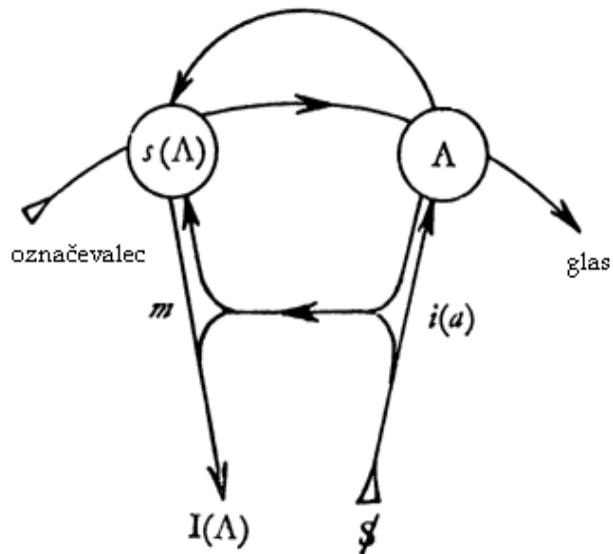
2.3.1.2 Druga oblika grafa

Nadaljujemo lahko z drugo obliko grafa, kjer bomo obrazložili točki, ki nastaneta, ko vektor subjektne intence prešije vektor S-S': »A in s(A), veliki Drugi in označenec kot njegova funkcija«. (Žižek, 1988: 123)

³⁹ Za več informacij o družbeni strukturi diskurza histeričarke glej Lacan, Jacques (2003): »Narobna stran psihoanalize«. Problemi XLI (Razpol 13), 6-8, str. 9- 111

⁴⁰ Pri Freudu gre za reči *ne* gonu. (Brodsky, 2005)

⁴¹ V matemu histeričnega jedra je *jouissance*, ki jo označuje a, ločena od razcepljenega subjekta s prečko. V grafu želje je *jouissance* prikazna v četrti obliki. Za podrobnejšo razlago o *jouissance* glej četrto obliko grafa, str. 32

Graf 2

Želeli bi pojasniti, zakaj je prva točka zaznamovana z velikim Drugim (A), pri čemer se moramo vrniti k že povedanemu, in sicer, da 'točka prešitja' retroaktivno fiksira pomen elementov pred njo. Za nazaj jih podredi nekemu kodu. »Lahko bi rekli, da točka prešitja v sintagmatski označevalni verigi zastopa veliki Drugi kot sinhroni kod: pristno lacanovski paradoks, ki je v tem, da neki sinhroni sistem, struktura, obstoji le, kolikor je sam utelešen v Enem, v nekem izjemnem elementu.« (Žižek, 1988: 124) Druga točka prešitja, označenec, je zaradi retroaktivnega pripisa pomena označena s $s(A)$, ki ga podeli označevalec do tedaj lebdečemu označevalcu. Za odnos $s(A)$ in A je značilno, da potekata v krogotoku, kar pomeni, da »gre najprej od $s(A)$ k A , nato pa se A vrne k $s(A)$ «. (Lacan, 1994: 283) Na drugem koncu spodnje ravni, kjer vektor označevalne verige izstopi, se zdaj pojavi glas. Za razumevanje tega, moramo glas brati v strogo lacanovskem pomenu, in sicer kot brezpomenski objekt, torej tisto, kar ostane, ko od označevalca odštejemo retroaktivno operacijo. (Žižek, 1988)

Naslednja točka, ki potrebuje utemeljitev je sprememba na dnu grafa, kjer se na mesto zaprečenega subjekta postavi ideal Jaza $I(A)$, subjekt pa se prestavi na desno stran. Lacan pravi, da se zaprečeni subjekt postavi na desno stran zaradi učinka retroverzije, namesto katere postane tisto, kar je že od nekdaj bil. (Lacan, 1994) A ta 'že od nekdaj' je iluzija, da je bilo tisto, kar je proizvedel retroaktivni učinek, že od nekdaj dano. (Žižek, 1988) $I(A)$, ki se

postavi na mesto zaprečenega subjekta, pomeni simbolno identifikacijo, torej identifikacijo subjekta z označevalno potezo (I) v velikem Drugem (A). Pomembno je poudariti, da se med simbolni učinek prešitja in simbolno identifikacijo, vrine raven imaginarne identifikacije, »tj. razmerja imaginarnega jaza (m, moi) do svoje podobe, do i(a)⁴²«. (Žižek, 1988: 125) »Ta podoba, podoba idealnega jaza, se ustali v trenutku, ko se subjekt ustavi kot ideal jaza. Jaz je poslej funkcija gospodovanja, igra prisotnosti in konstituirano rivalstvo.« (Lacan, 1994: 286) O razliki med idealnim jazom in idealom Jaza lahko rečemo, da je i(a) podrejen I(A), torej simbolna identifikacija je tista, ki dominira in določa lik v katerem smo si všeč.

2.3.1.2.2 Zrcalni stadij

Nekoliko podrobneje bomo prikazali konstruiranje subjekta skozi imaginarno identifikacijo, nato pa še simbolno, ki sta primarni za konstitucijo subjekta. Lacan vstopi v psihoanalizo na mestu konceptualizacije freudovsko pojmovanega jaza, katerega razloči od subjekta. (Rupar Korošec, 1999) Med jazom in realnostjo pride do določenega neskladja⁴³, ki ga je mogoče rešiti le z odmikom iz imaginarnega odnosa z drugim.

»Kako realnost vpliva na Jaz, da se uspe prepoznati v odsevu, ki naj bi bil njegov in ali se uspe združiti s podobo, v katero projicira samega sebe? Tukaj nastopi določeni moment, katerega funkcijo je Lacan imenoval zrcalni stadij, in ga razumel kot preobrazbo, ki je zadela individua, potem ko je privzel nase neko podobo.« (Rupar Korošec, 2000: 125)

Lacan pravi, da moramo zrcalni stadij pojmovati kot identifikacijo, kjer subjekt prevzame »imago lastnega telesa«. (Lacan, 2004: 45) Zrcalni stadij torej reprezentira osnovni aspekt strukture subjektivitete. V tem obdobju, ki obsega čas med šestim in osemnajstim mesecem starosti (Lacan, 2004), otrok prevzame svojo podobo, vzpostavi razmerje z realnostjo, ter skozi imaginarno tudi prevzame svoj spol, ki je imanenten strukturi subjekta. (Rupar Korošec, 2000) Pri imaginarni identifikaciji gre torej »za odtujitev v idealnem Jazu kot podobi pokončne drž« (Vogrinc, 2000: 166), ki jo bo otrok prevzel šele kasneje (v simbolni identifikaciji), torej ko bo v podobi tistega kar bo postal.

⁴² i(a) ali idealni jaz

⁴³ Funkcija Jaza namreč potrebuje za lastno prepoznanje posredovanje drugega, torej zunanosti.

2.3.3 Simbolni stadij

Z obratom od zrcalnega jaza k družbenemu jazu se otrok umesti v neko strukturo oz. red in tako vstopi v zrcalni stadij. Struktura simbolnega se začne s simbolno identifikacijo, ko otrok dobi občutek, da lahko nekaj manjka, torej z vstopom v simbolno identifikacijo. »V tej identifikaciji gre za vzpostavitev manka oz. odsotnosti, ki odpre zev, kamor se umešča nezavedno, in za to, da prav s tem podoba celovitosti telesa nastopi kot podoba nečesa, kar nosi pomen, vrednost, resničnost, in kar je tako zmožno reprezentacije, to se pravi kot zastopana z besedo kot simbolom oz.znakom.« (Vogrinc, 2000: 172) Struktura subjektivitete kot struktura simbolnega temelji na privilegiranem označevalcu Falosu, torej na Enem, iz katere pa je ženska kot ne-vsa⁴⁴ izključena, medtem, ko je edina možna subjektiviteta moška subjektiviteta. Torej v strukturi subjektivitete pomeni biti subjekt zavzeti moško pozicijo v izjavljanju in Ojdipovem kompleksu (identificirati se z očetom) (Vogrinc, 2000) V simbolni identifikaciji poteče identifikacija z mestom od koder se vidi v podobi, mestom Ideal Jaza. Zaradi odtujitve v zrcalni podobi pride pri tej identifikaciji do vzpostavitve manka, ki odpre zev, v katero se vpeljuje nezavedno. A »... nezavedno nam kaže zev, prek katere se nevroza usklajuje z nekim realnim- realnim, ki samo prav lahko ostane nedoločeno.« (Lacan, 1996: 26) kar pa lahko razumemo kot moment generacije nevroze, torej tudi histerije. Simbolno identifikacijo torej spremlja potlačitev. Do le te pride zaradi odtujitve, ki se realizira kot ločitev od materinega telesa, kar pripelje do manka v simbiotičnem razmerju mati-otrok. Potlačitev tega, za otroka, travmatičnega dogodka se nadaljuje s premestitvijo idealizirane podobe v otrokovo nezavedno. Za tem pride do nadomestitve »s podobo oz. simbolom, ki je negativnost podobe oz. simbola celovitosti telesa, to se pravi s podobo oz. simbolom razkosanega telesa, v njegovem nezavednem.« (Vogrinc, 2000: 168)

Idejo fragmentiranega telesa Lacan uporablja tudi ob razlagi tipičnih simptomov histerije. Ob histerični paralizi določenih udov, ne gre za sklicevanje na fiziološko strukturo živčnega sistema, temveč reflektira način na katerega telo razdeli 'imaginarna anatomija'. (Evans, 1996) Tako nam je fragmentirano telo najbolj neposredno dostopno »na organski ravni, in

⁴⁴ Za kratko pojasnitev Lacanovega koncepta glej opombo 10.

sicer v linijah 'fragilizacije', ki definirajo fantazmatsko anatomijo, kot se le-ta manifestira v shizoidnih in spazmičnih simptomih histerije.« (Lacan, 1994)

Že od Freuda naprej vemo, da so somatske simptomatike pri histeriji manifestacija potlačenih, premeščenih želja. Lacan to potrjuje, a hkrati pravi, da za histerijo ni potrebna izraženost vrste simptomov, temveč struktura, kar pomeni, da je nekdo še vedno lahko diagnosticiran kot histeričarka/histerik, a nima tipičnih simptomov. (Evans, 1996) Histerijo se torej razbere skozi strukturo jezika subjekta⁴⁵.

2.3.1.4 Razcep med imaginarno in simbolno identifikacijo

J.-A. Miller naredi razliko med konstituirajočo in konstituirano identifikacijo kot razliko med imaginarno in simbolno identifikacijo. Pri imaginarni identifikaciji je bistvena identifikacija s podobo, ki nam je všeč in kar bi radi bili, medtem ko gre pri simbolni identifikaciji za identificiranje z mestom, od koder se gledamo, da smo si všeč. (Žižek, 1988)

Nadalje Žižek elaborira, da je razcep med imaginarno in simbolno identifikacijo ključen za histerijo, in sicer za teatraličen izbruh histeričarke. Meni, da gre v teatru za to, da bi se histeričarka ponudila Drugemu kot objekt želje (saj histeričarka nenehno preizprašuje željo Drugega, a sebe ne more percipirati za objekt želje). Iz za ženskega imaginarnega lika naletimo na očetovo oz. moško identifikacijo⁴⁶. Čeprav histeričarka v svojem teatru igra krhko žensko, je simbolno je identificirana z očetovskim pogledom, za katerega igra svojo vlogo, od koder se gleda, da si je všeč v tej vlogi. (Žižek, 1988) Morda bi lahko na tem mestu sklepali na njeno uporniško pozicijo, ki jo odraža histerizirano telo. Zaradi identifikacije z očetno pozicijo, ki je v simbolnem pozicija moči, aktivnosti. Za zadovoljitev lastni identifikaciji mora tudi sama zavzeti to pozicijo, kar pa ji je kot ženski onemogočeno. Sklenili bi, da se ravno zaradi te ne docela omogočene identifikacije, upira s postavitvijo v histerično pozicijo. Histerik/histeričarka se izkuša kot nekdo, ki igra teater, tj. svojo

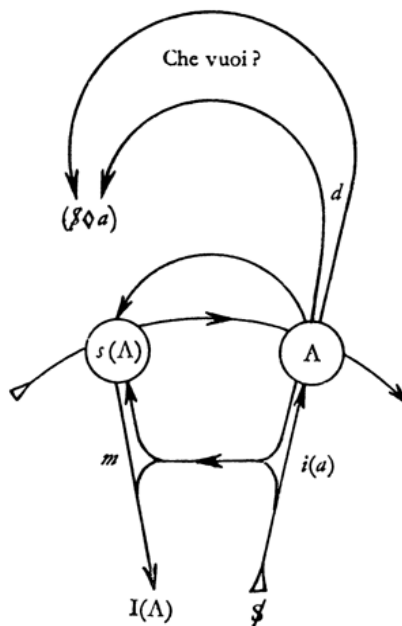
⁴⁵ Morda na tem mestu lahko izpostavimo kako je tudi pomembno, da analitik/analitičarka, temelječ na lastnih predsodkih, ne sklepata o vrsti nevroze subjekta, glede na njen oziroma njegov biološki spol, in tako biološkemu moškemu pripišeta obsesijo, biološki ženski pa histerijo. Tako šele skozi analizo govornice lahko analitik/analitičarka presodita ali ima subjekt moško ali žensko strukturo. (Fink, 1993)

⁴⁶ Potrditev tega predstavlja Dora, ki se je identificirala s svojim očetom. (Lacan, 1990)

histerično vlogo, za nekoga drugega, njegova imaginarna identifikacija je njegova bit-za-drugega. Pripraviti ga moramo do tega, da izkusi kako je tisti drugi za katerega igra vlogo on sam, se pravi, da je njegova bit-za-drugega že bit-za-sebe, kako je on sam že simbolno identificiran z mestom, s pogledom, za katerega igra vlogo⁴⁷. A krožno gibanje med simbolno in imaginarno identifikacijo se nikoli ne izzide. »Naj katerakoli točka še tako trdno prešije izjavno verigo, ji retroaktivno fiksira pomen, zmerom preostane neka zev, ki jo Lacan ponazori z vprašanjem 'Che vuoi?' - to praviš, toda kaj s tem hočeš?.« (Žižek, 1988: 128) S tem smo prišli do tretje oblike grafa.

2.3.1.5 Tretja oblika grafa

Vprašanje 'Che vuoi?' kaže na razliko med izjavo in izjavljanjem, torej med tistim, kar rečemo in tistim kar s tem mislimo. Če tudi je prešitje še tako trdno, še vedno preostane neka zev. (Žižek, 1988)

Graf 3

⁴⁷ Žižek kot primer razcepa med imaginarno in simbolno identifikacijo navede stalinski univerzum. Stalinizem je obseden od delovnih uspehov itd.; od koder se gleda, da si je tako všeč. Stalinski Ideal jaza je sam pogled 'objektivnega' kapitalista, ki naj bi ga fascinirali socialistični uspehi. (Žižek, 1988)

2.3.1.5.1 O želji

Lacan pravi, da je ravno ta razpoka mesto, kjer se kaže nezavedno. Zev iz katere privre najdba, ki jo »Freud enači z željo - željo, ki jo bomo začasno umestili v golo metonimijo tega diskurza, kjer subjekt naleti nase na kakem nepričakovanem kraju.« (Lacan, 1996: 30) Na tem mestu lahko za trenutek postanemo in pogledamo kaj ta zev pomeni za nevrozo kot je histerija. Kot smo zapisali že zgoraj, nezavedno določa zev preko katere se nevroza prilagaja realnemu. (Lacan, 1996)

Tako se onstran izjave umešča želja (*desir-d*), ki se razlikuje od zahteve, torej je tisto, kar z zahtevo sploh hočemo. V odnosu do želje vlada neka nevednost človeka, ki pa se ne nanaša toliko na zahtevo kot na to, od kje želja izhaja. Ravno na to vprašanje odgovarja formula, da je »...nezavedno diskurz Drugega...« (Lacan, 1994: 291) pri čemer je potrebno dodati, da je »...človekova želja želja Drugega« (Lacan, 1994: 291), torej da človek želi kot Drugi. V analizi mora analizant s pomočjo znanja analitika priti od vprašanja *Che vuoi?* do vprašanja »Kaj hoče od mene?«, in sicer po poti lastne želje. (Žižek, 1989)

Značilnost histerične želje je ohranjanje želje kot nezadovoljene. Lacan o zadovoljevanju le tej zapiše:

»To je najboljši način, da histeričarko ozdravimo vseh njenih simptomov, v tem, da zadovoljimo njeni želji histeričarke - ki si želi ravno to, da pred našimi očmi svojo željo razgrne kot nezadovoljeno željo - pušča popolnoma zunaj polja specifično vprašanje, zakaj svoje želje ne more vzdrževati drugače kot v obliki nezadovoljene želje. Tako nas histerija napeljuje, rekel bi, na sled nekakšnega izvirnega greha analize.« (Lacan, 1996: 16)

Ta pa nas vrne k Freudu. Za izhodišče pojasnila bomo vzeli Freudovo pacientko⁴⁸, »ki je postala slavna pod imenom 'lepa mesarica'«. (Millot, 1990: 167) Medtem, ko je Freud prišel do točke, ko je ugotovil, da mesarica ustvari nezadovoljeno željo, Lacan nadaljuje, da je histeričarkina želja ravno v ohranjanju svoje želje kot nezadovoljene. Željo pa moramo brati v odnosu do zahteve in potrebe, saj »se zasnuje na robu na katerem se zahteva odlepi od potrebe: zahteva, katere klic je lahko brezpogojen le v odnosu do Drugega«. (Lacan, 1994:

⁴⁸ Za podrobnejšo razlago glej Interpretacija sanj (Freud, 2000a) in 2.2.2 poglavje tega teksta, str.14.

290) Nevrotik je tisti subjekt, »ki identificira manko Drugega s svojo zahtevo« (Lacan, 1994: 299). Tako pripisuje prevelik pomen zahtevi, s čimer le prikriva tesnobo pred željo Drugega. Tej se ni moč izmuzniti, saj nam manjka le nit, ki bi razkrila fantazmo kot željo Drugega, to pa najdemo pri histeriku, »kolikor pri njem željo vzdržuje le nezadovoljstvo, ki ji ga prinaša s tem, ko se od njega odlepi kot objekt.« (Lacan, 1994: 300) Želja vznikne že v imaginarnem, z izkušnjo zrcalnega stadija (Feher Guervich, 1999), ko otrok z jokom ali drugimi gestikulacijami zahteva. Pri vsaki zahtevi, noče le zadovoljitev potrebe, temveč 'nekaj več', nek presežek⁴⁹. »Vsakič, ko se na otrokovo zahtevo odgovori z zadovoljivijo njegovih potreb, se ta »nekaj drugega« prestavi na mesto svoje prvotne nemožnosti. Lacan to imenuje »želja«.« (Rose, 1991: 125). Na koncu vsake zahteve stoji nekaj več, nekaj kar pooseblja vzrok naše težnje, to je želja. Zanima nas kaj je tisto v želji, da si želimo. Lacan imenuje vzrok želje *objekt a*. (Lacan, 1996) Z vrnitvijo k materi in otroku lahko z gotovostjo potrdimo, da so prvotni objekt a ravno materine prsi, kot prvi objekt na katerega se veže želja. Objekt a obkroži pulzija. Pulzija je neka sila, ki je zadovoljena, ko doseže svoj cilj⁵⁰. »Ta zadovoljitev je paradokсна.« (Lacan, 1996: 154) Pulzija, v primeru prsi oralna pulzija, pa ne more nikoli biti zadovoljena, saj je *objekt a* večno manjkajoči objekt. (Lacan, 1996) Pri oralni pulziji ne gre »niti za dojenje niti za spomin na dojenje niti za odmev dojenja niti za materino skrb, marveč za nekaj, čemu pravimo prsi«. (Lacan, 1996: 155) Naj poudarimo, da je Freud histerijo zapisoval k oralnim gonom⁵¹, tu pa bomo še nakazali kakšno funkcijo igra histerija pri objektu a. »Subjekt zaprečen z mankom nikoli ne najde pravega objekta, ki bi mu izpolnil manko in ga naredil celega« (Salecl, 1996: 143), zaradi česar le ta nenehno išče. Ravno s tem pa personificiramo histerično željo, saj histeriziran subjekt nenehno išče 'tisto pravo', a nič ga ne more zadovoljiti, saj tisto ne obstaja. S tem pa se ohranja njena želja nezadovoljena. Histeričarka se nenehno ukvarja s problemom lastne želje in želje Drugega. Po eni strani se ukvarja z vprašanjem, kaj je objekt želje Drugega, po drugi strani pa z vprašanjem, kakšen objekt je ona sama v želji Drugega, oziroma ali si jo Drugi resnično želi. Histeričarka nenehno preizprašuje željo Drugega, ne more pa dobiti zadovoljivega odgovora,

⁴⁹ Ponazorimo lahko na konkretnem primeru otroka, ki joka, za kar starši menijo, da je lačen, žejen, zaspan... Dejansko pa hoče otrok nekaj več kot le zadovoljitev potrebe, in sicer pozornost, dotike, ljubezen... To naj bi bil tudi moment začetka razvijanja nevroz, in sicer v primeru, ko je tega 'nekaj več' preveč ali premalo.

⁵⁰ Poudariti je potrebno, da je sublimacija tudi dosega cilja.

⁵¹ Lacan namesto Freudovega koncepta gon uporabi pulzijo, saj s tem eksplicitno poudari, da ne gre za biološki pomen. (Lacan, 1996)

saj je njena esenca to, da ne more biti nikoli zadovoljena. Njena želja ostaja nezadovoljena, ali če še nekoliko drugače artikuliramo, »vsi objekti, ki jih lahko ponudimo, da bi zadovoljili histeričarkino željo, bodo zanjo vselej nezadostni. Želja je neskončno vračanje primanjkljaja in primanjkljaj vzdržuje neskončnost želje, pred katero vselej beži.« (Soler, 1997: 30)

Kasneje Lacan premakne težišče interesa in želje ne povezuje več le z zahtevo, temveč tudi z užitkom kot »notranjo mejo simbolnega« (Millot, 1990: 168) Zadovoljenost se začne pojmovati obratno sorazmerno z užitkom, torej manj zadovoljenosti, več užitka. Histeričarka torej z odlaganjem zadovoljitve pridobiva užitek zase, poleg tega pa užitek dobiva tudi iz lastnega simptoma, glede česar pravi Lacan, da je razumljivo zakaj nevrotiki ne pridejo po pomoč k analitiku, saj bi se v tem primeru morali odreči določenemu užitku. (Lacan, 1996) Izpostaviti moramo, da sam Freud ni spregledal mesta nezadovoljenosti in njegove pomembnosti za histerijo. Ugotovil je, da se prvotna travma histerije (ko se izbruh užitka manifestira v obliki neugodja) »nahaja v nekem premalo, v nekem preveč tega, kar je odsotno, v neki prvotni nezadostnosti.« (Millot, 1990: 169)

Komponenta, ki v psihoanalizi predstavlja konstitutivni element nezavednega, želja, je kot pravi Freud, kot potlačena inherentna histeriji. Po Lacanu je želja sama po sebi histerična. Nenehno se vrača in išče zadovoljitev, saj namreč ne more biti nikoli zadovoljena. Ima omejeno funkcijo in »nekje naleti na mejo«. (Lacan, 1996: 33) Tako ima že svoj kolobar, svojo začrtano pot in mejo in »prav v odnosu do te meje se kot želja vzdržuje in tako prestopa prag, ki ga nalaga načelo ugodja«. (Lacan, 1996: 33)

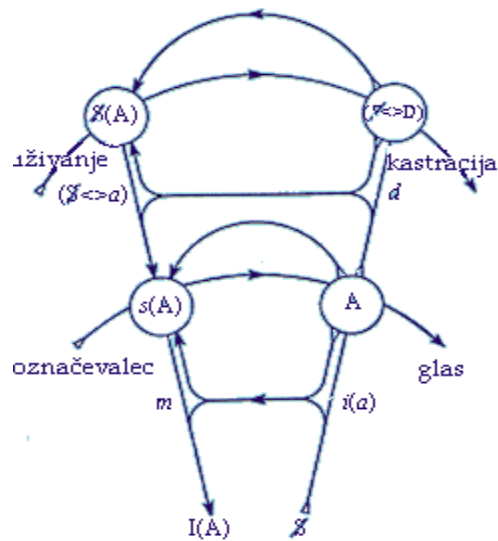
Na konec vprašanja 'Che vuoi?', na mesto odgovora, Lacan umesti fantazmo (\$\diamond a\$)⁵². Fantazma je tisto, kar zapolne zev želje Drugega, »fantazmatski konstrukt je način, kako se izognemo neznosni situaciji, ko Drugi od nas nekaj hoče, pa te želje Drugega ne moremo prevesti v pozitivno interpelacijo, v mandat, v poslanstvo, s katerim bi se lahko identificirali.« (Žižek, 1988: 131) Hkrati pa je fantazma tisto, kar konstruira nek fantazmatski

⁵² Šele študija, ki sodi v analitično izkustvo nam dovoli »izpopolniti strukturo fantazme - ne glede na priložnostne napade - z navezavo na pogoj nekega objekta (katerega privilegirani smo se zgoraj le bežno dotaknili z omembo diahronije), moment *fading*, mrka subjekta, tesno zvezanega s *Spaltung* oziroma razcepom, ki ga doleti ob podvrženju označevalcu. Prav to simbolizira okrajšava(\$\diamond a\$), ki smo jo vpeljali v obliki algoritma.« (Lacan, 1994: 292)

okvir znotraj katerega si sploh želimo. V tej vmesnosti, zevi tiči ravno paradoks fantazme. Medtem, ko je fantazma okvir našega željenja, je po drugi strani obramba pred 'Che vuoi?', pred željo drugega, ekran, ki zastira zev želje Drugega. Torej želja zastrta s fantazmo je obramba pred željo Drugega.

2.3.1.6 Četrta oblika grafa

V zadnji, popolni obliki grafa želje, dodamo neki novi vektor užitka (*jouissance*)⁵³, ki se križa s simbolno strukturacijo želje. Graf tako razpade na dve nadstropji, in sicer spodnje nadstropje pomena in zgornje nadstropje užitka. Spodnje nadstropje je bilo obrazloženo, a če nekoliko povzamemo ključni problem lahko rečemo, da gre za to kako se ob križanju mitične intence in označevalne verige porodi retroaktivni učinek dodeljevanja pomena.

Graf 4

»Problem drugega (zgornjega) nadstropja pa je, kaj se zgodi, ko v samo polje označevalca, velikega Drugega, trči pre-simbolni (realni) tok užitka, t.j. kaj se zgodi, ko je pre-simbolna substanca, telo kot utelešeno uživanje, ujeto v mrežo označevalca.« (Žižek, 1988:138) Tako je uživanje, ki gre skozi mrežo označevalca, podvrženo kastraciji, užitek je izključen iz

⁵³ Ta koncept smo že nekoliko začrtali zgoraj, glej opombo 41.

telesa, le to pa ostane razkosano. »Drugače povedno, red označevalca (velikega Drugega) in red uživanja (Stvari kot njegovega utelešenja) sta si radikalno heterogena, konsistentna usklajenost med njima ni možna.« (Žižek, 1988:138) To je tudi razlog, da najdemo na točki preseka uživanja in označevalca, označevalec manka v Drugem ali S (A). Polje označevalca Drugega postane nekonsistentno zaradi uživanja, ki se ga ne da simbolizirati, zaradi česar je videno le skozi nekonsistentnosti in luknje. Tako je lahko edini označevalec uživanja označevalec manka v Drugem.

Naj na tem mestu obrazložimo še obrazec $\$D$, ki se nahaja na desni strani grafa. Ob označevalčevemu razkosanju telesa, se užitek iz njega 'evakuira', a ker se to ne zgodi do konca, ostanejo koščki uživanja ali t.i. erogene cone. Na te cone se veže pulzija. »Te erogene zone so označene z D (*demande*: simbolna zahteva), zato ker ni na njih nič 'naravnega': kateri del telesa bo preživel 'evakuacijo užitka', ni določeno s fiziologijo, marveč z načinom simbolnega razkosanja⁵⁴.« (Žižek, 1988:138-139)

2.3.5 Histerija kot oblika odpora (ali poraz) patriarhiji

V nadaljnjem delu tega teksta se bomo potopili v iskanje odgovorov na provokativno vprašanje ali je histerija, kot žensko specifična patologija, oblika odpora patriarhiji in vrednotam, ki jih le-ta poseblja? Naslonili se bomo na dva že omenjena in za psihoanalizo ključna primera histerije, in sicer Anno O. in Doro. Skozi branje njunih simptomov, klinične slike in nenazadnje odnosa do terapevtov⁵⁵ bomo poizkušali ugotoviti, kaj je govorila njuna bolezen v odnosu do ženskosti, kot je pojmovana v strukturi patriarhije. V odnosu do prvotne terapije sta bila oba primera spodletela in tako ostala nezaključena⁵⁶. Iz podatkov o njunem kasnejšem življenju pa vemo, da je Anna O. postala feministka in uspešna zaveznica ter rešiteljica žensk in otrok⁵⁷, kar Freud pokomentira, da je sicer »ostala zdrava in sposobna, vendar se je izognila normalni ženski usodi.« (Freud, 1977: 264) Mimo tega stavka ne

⁵⁴ »Najlepše to potrjujejo tisti histerični simptomi, v katerih se erotizirajo deli telesa, iz katerih se v 'normalnem stanju' užitek evakuira, npr. vrat, roka, nos,...«(Žižek, 1988:139)

⁵⁵ V primeru Anne O. Josefa Breuerja ter primeru Dore Sigmunda Freuda.

⁵⁶ V primeru Anne O. glej vzroke za to zgoraj str. 12 in Breuer in Freud: Študije o histeriji. Za primer Dore glej Freud: *Dve analizi: Odlomek iz analize nekega primera histerije 'Dora'*.

⁵⁷ Za več informacij o kasnejšem življenju Anne O. glej Freeman, Lucy (1990)

moremo, ne da se nam prikrade interpretacija, da sicer ji je Breuer (ter drugi za njim) pomagal, a mu je na neki ključni točki spodletelo. Ja, spodletelo mu jo je prepričati, da bi se podredila patriarhalni ekonomiji, a o tem nekoliko kasneje. Druga zloglasna, nikoli ozdravljena pacientka Dora pa je še naprej ostala »ena najbolj zoprnih histeričark«. (Deutsch, 1996)

2.3.5.1 Anna O.

Shosana Felman pravi, da se žensko povezuje z norostjo zaradi njene drugosti, različnosti od moškega. Ženskost v binarni delitvi spolnih vlog reprezentira tisto, kar naj bi kazalo svojo podobnost maskulinistično univerzalnemu ekvivalentu, hkrati pa norost pooseblja prisotnost ženskosti. Zatorej, ker je ženska razlika, je ženska tudi norost. Maskulinistično univerzalni ekvivalent pod oznako 'norost' ne klasificira ničesar drugega kot ravno njeno razliko. Tako ženski, ki ne pristane na podreditev 'istosti', 'univerzalnemu' ne preostane drugega kot da se zateče v epitet norosti in/ali samo prizadejano smrt. Obstoji še druga možnost, in sicer terapija, a edina ozdravitev je možna le preko priznanja patriarhalnih vzorcev, torej obstoječega simbolnega reda⁵⁸. (Felman, 1993)

Kljub negativnim oznakam norosti, kot jih podaja patriarhija, pa je moč razbrati pozitivne učinke, ki jih omogoča ženskam. Nekatere teoretičarke gledajo na norost kot subverzijo tradicionalnih patriarhalnih vzorcev in kot motnjo v simbolnem redu. Tak primer je 'Karnivaleskna' nora ženska⁵⁹, ki z zavračanjem jezika subvertira družbeni red. Že omenjena Breuerjeva histeričarka⁶⁰ Anna O. predstavlja prikladen zgled za osvetlitev zgornje trditve. Sprva želimo okarektizirati lik Anne O. kot inteligentne, znanja željne ženske, ki ji patriarhalna ekonomija ni omogočala intelektualne izpopolnitve. Nalagala ji je tradicionalno ženska dela, kar jo je utesnjevalo ter pripeljalo do njenega upora skozi histerijo. Morda lahko to tezo še dodatno potrdimo z informacijami iz njenega kasnejšega življenja. Anna je namreč postala feministka in borka za pravice žensk, ter bila tako kot Mary Wollstonecraft

⁵⁸ Glej primera Anne O. in Dore kot histeričark, ki sta se podredili terapiji, a z neuspešnimi rezultati.

⁵⁹ Russo, Mary (1997).

⁶⁰ Glej zgoraj str.12

prepričana, da bolj je ženska izobrazena, težje bo verjela stoletja dolgi fantaziji, da je inferiorna moškimi. (Freeman, 1990)

Anna O. je bila :

»izrazito inteligentna, s presenetljivo ostroumnim občutkom za kombiniranje stvari in prodorno intuicijo. Imela je močan intelekt, ki bi bil sposoben prebaviti čvrsto duhovno hrano in jo je tudi potreboval- vendar je po končanem šolanju ni dobil. Odlikovala jo je bogata poetična in domiselna nadarjenost, ki jo je nadzoroval oster in kritičen razum. Zaradi slednjega je bila *popolnoma nesugestibilna*; nanjo so lahko vplivali le argumenti, nikoli pa zgolj gole trditve. Njena volja je bila energična, trdoživa in vztrajna; včasih se je stopnjevala tudi do svojeglavosti, ki se je svojemu cilju odrekla le iz dobrote in zavoljo drugih ljudi.« (Breuer in Freud, 2002:55)

S šestnajstimi leti je bila primorana zapustiti šolo. Ostala je prepuščena monotonemu življenju v puritansko naravnani družini, kjer so bili njeni dnevi razpeti okoli opravljanja gospodinjskih opravil. Edino veselje, ki si ga je vnesla v življenje, so bili njeni ti. zasebni teatri, ki si jih je ustvarjala v lastnih mislih, v katerih je preigravala različne zgodbe fantazijskega sveta. Breuer je menil, da je ta svet prispeval k razvitju psihičnih bolezni. (Breuer, 2002) Glavni povod za njeno histerijo je sprožila očetova bolezen. Oče, ki ga je Anna zelo ljubila in občudovala je hudo zbolel, pri čemer »je bilo samoumevno, da bo Anna O. bedela ob njegovi postelji.« (Duda, 1995:121) Zaradi psihičnih naporov, ki jih je doživljala kot očetova negovalka, je tudi sama zbolela. »Njena bolezen je posledica nenehnega pretiranega napora, da bi se prilagodila ženskemu idealu, ki je zahteval shiranost, pasivnost, samozatajevanje in odsotnost vsake potrebe.« (Duda, 1995:121)

Na tem mestu se lahko vrnemo k našemu izhodišču, in sicer odrazu zavračanja jezika kot upora patriarhiji. Anna O. je med decembrom 1880 in marcem 1881 trpela za parafazijo⁶¹. Poleg tega je tudi preklapljala med različnimi govornimi registri in tako govorila angleško, italijansko in francosko, medtem ko je bil njen rodni jezik nemščina. (Breuer in Freud, 2002) Dianne Hunter pravi, da je v njeni komunikaciji v tujih jezikih, latovščini in nemosti moč najti emancipatorne elemente. Govoriti nemško je pomenilo sprejeti kulturno identiteto, ki jo

⁶¹ Pri tej bolezni gre za govorne motnje pri katerih pride do zamenjevanja črk, zlogov in besed, v najhujših primerih pa prihaja do nerazumljive latovščine. (Duda, 1995)

je Anna hotela zavrniti, torej očetov kulturni kod. Njen upor proti lingvističnim in kulturnim pravilom, je vrnitev k 'materinem jeziku'. (Hunter, 1997)

2.3.5.2 Dora

Freudov glavni celostni primer analize histeričarke je bil primer Dore. Tako za Freuda, kot danes za feministične in psihoanalitske interpretacije je primer Dore ostal enigma, kjer se še vedno krešejo mnenja teoretičark in teoretikov. Freud je svoj nedokončani primer zapisal leta 1901⁶², medtem ko je izšel šele štiri leta kasneje. Interpretacije o zapoznelem izzidu so različne, sam Freud je zapisal⁶³, da je štiri leta počakal z objavo zaradi pacientke same, dokler ni izvedel, »da se je pacientkino življenje tako spremenilo in sem lahko domneval, da je precej upadlo njeno lastno zanimanje za dogodke in duševne procese, o katerih tu pripovedujem.« (Freud, 1984:12) A vseeno se ne moremo znebiti občutka, da ima verjetno pri tem kaj opraviti dejstvo, da je ostal primer nezaključen in da je morda Freud na tihem upal, da se bo pacientka vrnila.

Naše zanimanje za primer Dore bomo osvetlili iz specifičnega zornega kota, in sicer diskusije o povezanosti histerije s patriarhijo in ali je histerija ženski upor (in če da, kakšen) tej ekonomiji. Ida Bauer, z bolj znanim sinonimom Dora, je postala Freudova pacientka na željo njenega očeta. K Freudu je prišla z osemnajstimi leti, domnevno, ker so starši našli njeno samomorilsko pismo. Izhajala je iz bogate družine, kjer je živela z očetom, ki ga je oboževala, materjo, ki jo je sovražila in bratom. Iz zgodbe, katero je Dora zaupala Freudu je razbral, da so se njeni nevrotični simptomi začeli že zelo zgodaj. Glavni znamenji njene bolezni, ki sta izstopali, sta bili njena slaba volja in značajske spremembe. (Freud, 1984) Freud jo je diagnosticiral, da gre za »*petite hystérie*' z najbolj običajnimi somatičnimi in psihičnimi simptomi: dispona, *tussis nervosa*, afonija, morda še migrene, k temu še slaba volja, histerična nedružabnost in *taedium vitae*, ki pa najbrž ni resno mišljen.« (Freud, 1984:26)

⁶² Zdravljenje Ide Bauer, kot je bilo Dorino pravo ime, je potekalo zelo kratek čas, in sicer med 14. oktobrom in 31. decembrom leta 1900. Fragment analize je zapisal po lastnem spominu, zapis pa so sestavljali klinična slika in dvoje Dorinih sanj. Dora se je odločila zapustiti analizo še pred njenim zaključkom. (Freud, 1984)

⁶³ Za Freudovo pojasnilo o zakasneni izdaji primera histerije 'Dora' glej predgovor v *Odlomek iz analize nekega primera histerije['Dora']*, str. 12 (Freud, 1984)

Izhajajoč iz teksta Toril Moi⁶⁴ se bomo naslonili na različne feministične pristope k fragmentom iz primera Dore, ki odpirajo vprašanje patriarhije v tem primeru. Zanimala nas bo predvsem Freudova interpretacija Dorine bolezni, ki jo bomo poskušali kritično ovrednotiti in prikazati Freudove patriarhalne predsodke. Hélène Cixous in Catherine Clément v delu *The Newly Born Woman* odpirata vprašanje političnih potencialov v histeriji. Trdita, da Dorina histerija orisuje »tihan upor proti moški nadvladi«. (Moi, 1999:330) S to trditvijo se lahko strinjamo ter jo podkrepimo z argumenti. Dora je med njenim očetom in Gospodom K. nedvomno služila kot sredstvo menjave za Gospo K.⁶⁵ (ali če parafraziramo bolj natančno; moška sta si s tihim dogovorom ženski zamenjala). A ko se Dora 'odloči' (to odločitev sproži scena ob jezeru), da ne bo več igrala vloge menjalnega sredstva za Gospo K., jo njen oče ponudi Freudu, za ceno lastnega miru v njegovem ljubezenskem razmerju⁶⁶. Lacan pravi, da je Dorin glavni problem v tem, da »se ne more sprejeti kot objekt želje za moškega« (Lacan, 1990:99). V svoji teoriji o histeričarki sicer pravi, da se mora sprejeti za objekt želje Drugega, v tem primeru na to mesto postavi moškega. Hkrati, pa se Lacanu zapiše še nekaj kar menimo, da bi lahko interpretirali kot njegov heteroseksističen spodrseljaj, skozi katerega je razvidna njegova (prav takšna) miselnost. Z zapisom, kaj je po njegovem mnenju Dorin problem, zraven zabeleži »kot velja za vse ženske« (Lacan, 1990:99). Pri tem vidimo sporno ločnico na dveh mestih. Morda nehoti, a s tem Lacan na tem mestu poenostavljeno izenači vse ženske s histeričarkami, drugič pa se ne moremo znebiti vprašanja, zakaj ravno objekt želje za moškega. Za Doro z očitnimi homoseksualnimi nagnjenji je takšna trditev očitno žaljiva, a hkrati zakaj objekt za vsakega moškega? Pri tem seveda lahko zgolj v okviru podrejene pozicije ženske v patriarhiji razumemo Freudovo čudenje nad Dorinim zavračanjem Gospoda K. (Freud, 1984) Tako lahko Dorin upor očetu in njegovemu početju pojmuje kot njen odpor in zavračanje pozicije 'biti objekt za moškega', kar pa se nam zdi radikalna in emancipatorna poteza, saj jo pojmuje kot zavračanje simbolnega reda. Ne da pa se trditi, da se je Dora tega zavedala.

⁶⁴ Glej Moi, Toril (1999)

⁶⁵ Luce Irigaray pravi, da je ženska že tradicionalno uporabna vrednost za moškega in menjalna vrednost med moškimi, torej blago. (Irigaray, 1997) Tu se nam slikovito prikaže prevzeta pozicija patriarhije kot ekonomije v kateri ima ženska vlogo blaga. Glej opombo 2 v tem tekstu.

⁶⁶ S pričujočim se je strinjal tudi Freud, ko pravi: »Ni se motila o tem, da si oče noče priti na jasno glede obnašanja gospoda K.-ja do njegove hčere zato, da ne bi skalil svojega razmerja z gospo K.« (Freud, 1984:36)

Skozi tekst dobimo jasno predstavo, kakšna je Freudova percepcija ženskosti in njene seksualnosti. Pokazali bomo, da je Lacanov prikaz njegovega patriarhalnega simbolnega, preko spodrsalaja pri zgornji opombi, tudi eden izmed mnogih Freudovih. Sam Freud prizna, da se dolgo ni mogel sprijazniti z Dorinimi homoseksualnimi nagnjenji, kljub temu da so v njegovi teoriji hysterije ena izmed ključnih značilnosti. (Lacan, 1990) Tudi pri Dorinih seksualnih tendencah se odkrije Freudova moško centrična pozicija glede ženske seksualnosti. Ena takih tez je zloglasna in množično kritizirana Freudova teorija, da je klitorisni orgazem le infantilni orgazem, medtem, ko je pravi ženski orgazem vaginalni⁶⁷. (Freud, 1991) Slednjega enači s pasivnostjo, torej s sprejemanjem kot inherentnim ženskosti, ter gre celo tako daleč da pravi: »...da bo zbolela ženska, ki ne uspe v preusmerjanju iz aktivnosti v pasivnost, s klitorisom k vagini...« (Rose, 1996:15) Ponovitev podobne patriarhalne nebuloze se mu povrne, ko v primeru Dore zapiše, da so homoseksualna nagnjenja deklic le predhodnjik intenzivne zaljubljenosti v moškega. (Freud, 1984) Tu je razviden Freudov odnos do ženske seksualnosti, ki je zgolj komplementarna moški.

Ponovno se vračamo k izhodiščnemu vprašanju: ali je bila Dorina hysterija upor obstoječi patriarhalni ekonomiji? Ne zagovarjamo koncepta hysterije kot zgolj politične akcije, kot to naredi Maria Ramas⁶⁸, ki vidi možnost Dorinega pobega iz hysterije v 'prebujanju feministične zavesti'. (Moi, 1999) Obenem se strinjamo s Cixous in Clément, ki pojasnjujeta njene hysterične simptome kot »tihan upor proti moški nadvladi nad ženskimi telesi in ženskim jezikom«. (Moi, 1999:340) Doro imata za žensko, ki se je uprla sistemu, žensko, ki ni mogla sprejeti, da sta družina in celotna družba osnovani na telesih žensk, telesih, ki so ponižana, prezirana in zavračana. Kljub temu, da je kot hysteričarka bila prikrajšana za direktno izrekanje svojih zaznavanj, jih je vseeno izrazila. »V mojih očeh je hysteričarka tipična ženska v vsej svoji moči. To je moč, ki se je zarotila proti Dori, a v spremenjeni situaciji, če bi ženska spregovorila na drugačne načine, bi moč bila sposobna uničenja teh struktur.« (Cixous in Clément, 1990:285) Iz tega lahko sklepamo, da je Dora bila feministka, čeprav

⁶⁷ Freud meni, da ima ženska za razliko od moškega, dve poglavni erogeni coni, klitoris in vagino. Posledično tudi žensko seksualno življenje razpade v dve fazi, od katerih ima prva moški značaj (saj je klitoris analogen moškemu spolnemu udu), šele druga faza je izrecno ženska. (Freud, 1991)

⁶⁸ Za podrobnejše informacije njene obsežne študije o Dori glej Ramas, Maria (1990), kjer je objavljena krajša verzija tega teksta.

tega sama ni trdila ali drugače, da so njena delovanja vsekakor bila v skladu s feminističnimi idejami. A kaj jo je privedlo do takšnega poglobljenega razmišljanja in posledično do upora? Kot že pri mnogih histeričarkah poprej⁶⁹ se Freudu tudi pri Dori zapiše o dekletovi nadarjenosti in intelektualni zrelosti. (Freud, 1984) Menimo, da je Dorino delovanje temeljilo na zavračanju zanjo pričakovane tradicionalno ženske vloge. Zavračala je avtoriteto (očeta)⁷⁰, heteroseksualno spolno nagnjeneje (preko odklanjanja ljubezenskega razmerja z gospodom K. in oboževanja gospe K.) in gospodinjska dela (preko izredno slabih razmer z materjo, ki je hotela »naj prevzame nase del gospodinjskih del« (Freud, 1984:26). Njeno odklanjanje patriarhalne ženskosti je bilo razvidno tudi preko njenega povzročanja skrbi svojim staršem z lastno nezadovoljnostjo, neprijaznostjo, neposlušnostjo in sploh grožnjo s samomorom⁷¹. Ni bila torej ženska, ki bi si jo morda želeli, neopazna ženska, taka, ki bi poslušno kimala ter opravljala zahtevano in katere bistvo bi bilo le *biti*, morda kvečjemu biti za pogled drugega. Kljub privlačnosti razmišljanja o histeriji kot feministični 'borilni tehniki', pa Cixous pravi, da histerija naredi iz Dore žrtev. »Izgubi vso svojo učinkovitost, za tem, ker je sama tisto mesto, kjer se vse zaroti proti njej, postane od tega fizično in drugače paralizirana in na ta način izgubi vso svojo moč.« (Cixous in Clement, 1990:287) Cixous še dodaja, da je histerija oznanitev poraza in priznanje, da drugi izhod ne obstoji. Clement še zaznava, da je histerija »krik na pomoč, ko poraz postane resničen, ko ženska spozna, da je bila učinkovito zaslepljena in priklenjena na svojo žensko vlogo«. (Moi, 1999:341) Kljub želji, da bi bilo Doro moč oklicati za feministko, tega zaradi njene nesrečne usode ne moremo. Navkljub njenemu strastnemu upor, si še zase ni mogla izboriti svetlejšega življenja. Felix Deutsch, zdravnik, ki je štiriindvajset let po znamenitem zdravljenju, v svoji pacientki Idi Bauer, prepoznal Doro, je o njej poročal, da je še vedno trpela za podobno histerično simptomatiko. Živela je nesrečno življenje, polno bolečine in umrla za rakom na črevesju, kot posledici zaprtja, ki jo je preganjalo celo življenje. (Deutsch,1996)

Morda se lahko na tem mestu spomnimo Anne O., katere kasnejše življenje je bilo čisto nasprotje Dorinega. Lahko bi rekli, da se je njen odpor obrestoval, saj je postala prva socialna

⁶⁹ Glej tudi zgornji primer Breuerjeve pacientke Anne O. O inteligentnosti histeričark glej ostale Freudove primere v Študije o histeriji (Breuer in Freud, 2002).

⁷⁰ Kasneje v tekstu na str.45 ponovno odpremo to temo.

⁷¹ Ravno poslovilno samomorilsko pismo naj bi bil povod zakaj je oče pripeljal Doro k Freudu, a Freud o *taedium vitae* pravi, da najbrž ni bil resno mišljen. (Freud,1984)

delavka v Nemčiji, feministka in skrbnica onemoglih. Histerija ima lahko emancipatorne učinke, saj jasno indicira diskrepanco med simptomatizacijo moških in žensk v patriarhiji, kar je vpisano v njihova telesa in glasove. Odvisno je torej kako samo histerijo beremo. Vidimo, da Freudu njegovo branje ni povrnilo truda in tudi ni mogel pomagati Dori. Toril Moi pravi, da mu je spodletelo, ker je »moški v patriarhalni družbi in nadalje, ne katerikoli moški, temveč izobražen buržuj, ki pooseblja *malgré lui* patriarhalne vrednote.« (Moi, 1999:341) Potrebujemo torej drugačno, feministično branje, pri katerem se bomo ponovno strinjali z Moi, ki ne želi zavzeti zgolj psihoanalitične pozicije (kot Rose, 1996 in Gearhart, 1990) niti striktno političnega stališča (kot Ramas, 1990). Zatrdi, da »feministke ne smejo zavrniti teoretske razprave kot tiste 'onkraj feministične polemike', prav tako pa ne smejo pozabiti na ideološki kontekst teorije.« (Moi, 1999:332)

3. ANOREKSIJA

Naš tekst se bo nadaljeval s preskokom na zelo aktualno patologijo. To je anoreksija nervoza. Skozi odpiranje nekaterih segmentov te nevroze, bomo poskušali ugotoviti ali lahko trdimo, da ima danes anoreksija skupne temelje s histerijo 19.stoletja. Pokazali bomo na nekatere ključne podobnosti, hkrati pa ju vpeli v isto družbeno strukturo, patriarhijo, ki je zaradi različnih zgodovinskih obdobj sicer modificirana, a njeni temelji ostajajo. Začnimo s hipno vrnitvijo k histeriji, in omenimo, da sta bili dve znani histeričarki, pacientki Breuerja in Freuda, Anna O. ter Emmy von N., med drugim tudi anoreksični, tako da je bila anoreksija poznana že tudi njima. Tako Freud po Charcotovi klasifikaciji obravnava anoreksijo kot eno od dimenzij histerije. (Rener, 1998)

Kljub razlikam, ki jih bomo iskali med nevrozama, bomo začeli s pomembnimi podobnostmi. Kot pravi Bordo, prideta dve glavni značilnosti, ki veljata za motnje prehranjevanja, s tem pa seveda tudi za anoreksijo, do stičnih točk s histerijo. Z motnjami prehranjevanja se v 90% primerov spopadajo ženske, podoben odstotek pa je v 19.stoletju veljal tudi za histerijo. Druga značilnost pravi, da »ponovno tako kot pri histeriji, so motnje prehranjevanja kulturno in zgodovinsko situirane, in sicer v razvitih industrijskih družbah,...« (Bordo, 2003:50) Torej

anoreksija je, z značilnostimi, ki jih bomo navajali ter v razmahu kot ga poznamo⁷², odraz t.i. postmoderne družbe⁷³. Dokazovanje obstoja postmodernizma »temelji na hipotezi o določenem radikalnem prelomu ali rezu, katerega začetke se na splošno išče v poznih petdesetih ali v zgodnjih šestdesetih letih« (Jameson, 2001:7) Samo ime nakazuje premike in uničenje bodisi ideološko bodisi estetsko zavračanje sto let trajajočega modernega gibanja. Gre za zamenjavo tistega kar je nekoč veljalo za končno: »abstraktni ekspresionizem v slikarstvu, eksistencializem v filozofiji, končne forme reprezentacije v romanu,...« (Jameson, 2001:7) za kaotično, empirično, fleksibilno. Poudarek je potrebno namenti temu, da postmodernizem ne zadeva zgolj kulturne transformacije, temveč zavzema »hkrati in *neizogibno* implicitno ali eksplicitno politično stališče o naravi multinacionalnega kapitalizma danes«. (Jameson, 2001:10) Postmodernizem tako zaznamuje vse segmente naše družbe in življenja od produkcije, potrošnje, medijev, kulture in ostalih družbenih sfer. Nas pa bo znotraj te konstelacije zanimala umestitev ženskega telesa. V tem momentu je še potrebno izpostaviti, da ne glede na drugačno konstelacijo podobe ženskosti (kot emancipirane, izobražene, seksipilne, zapeljive, a hkrati skrbne, materinske), so temeljne družbene strukture ostale iste.

3.1 'Tiranija vitkosti'⁷⁴

V postmoderne družbi, ki je zaznamovana z individualnim, predstavlja telo svetišče človekovega življenja. Določene disciplinarne tehnike, ki se manifestirajo na telesu odražajo status, ugled in moč v družbi. Korenine ideje glorifikacije vitkega telesa segajo v čas pozne viktorijanske dobe. Takrat se je na zahodu prvič pojavilo, da so se tisti, ki so imeli hrane v izobilju, le-tej v imenu estetskih idealov odrekli. Danes je preokupacija z dietami, hujšanjem in 'problematičnimi mesti' tema vsakdanjih pogovorov in nekaj povsem 'normalnega'. (Bordo, 1997)

⁷² Pomembno je poudariti, da anoreksija ni konstrukt ti. postmoderne družbe, temveč se pojavi že v helenistični dobi (zanimivo je, da je klasična Grčija še ne omenja) in se povezuje s splošnim asketizmom. (Bemporad, 1997) Kot prvi klinični opis pa se anoreksija pojavi skoraj istočasno v Franciji in Angliji. »William Gull je v Oxfordu leta 1869 prvič pisal o simptomih anoreksije, ki jih je razdelal in opisal leta 1873 v primeru Miss A.« (Renner, 1998:55) V Parizu pa je k anoreksiji prvi klinično postopal nam že znani dr.Charcot.

⁷³ Glej Jameson, Fredric (2001).

⁷⁴ Kim Cherin v delu *The Obsession: Reflections on the Tyranny of Slenderness*, kjer pravi, da je buržujska 'tiranija vitkosti' zavlada posebej nad ženskami. Tiranija vitkosti ima bistveni pomen pri razumevanju motenj prehranjevanja. (Bordo, 2003b)

Sandra Lee Bartky o spremenjenem sodobnem telesu zapiše:

»Stili ženske postave se spreminjajo skozi čas in kulture: na način, ki je še vedno slabo razumljiv, odražajo kulturne obsedenosti in preokupacije. Masivnost, moč in obilnost ženskega telesa so danes označeni kot neokusni. Danes je modno telo napeto, z majhnimi prsmi, ravnimi boki in vitkostjo, ki meji na emancipacijo; je silhueta, ki je bolj primerna za adolescentnega dečka ali pa zgodnje pubertetno dekle, ne pa za odraslo žensko. Ker imajo običajne ženske ponavadi bistveno drugačne dimenzije, morajo seveda hujšati.« (Bartky, 1997: 132)

A zanima nas zakaj takšna obsedenost ravno z vedno vitkejšim telesom, kot da bi v današnji družbi vladala paradigma 'vedno lahko izgubiš še malce več'⁷⁵. Susan Bordo zatrdi, da se ideal vitkosti prenaša od aristokratske družbe v sredini 19. stoletja, ki je za razliko od obilnih buržujev in politikov svoj uspeh kazala na nevpadljiv način. »Posledično je ta ideal apropiiral po statusu hlepeč srednji razred, katerega vitke žene so postale trofeje moškega uspeha.« (Bordo, 1997:170) Konec 19. stoletja družbene moči niso več imeli tisti, ki so akumulirali bogastvo, temveč se je ta prenesla na kapitaliste, ki so imeli nadzor na delovno silo in bogastvom drugih. Istočasno je v diskurzu telesnega zavladala ideologija, da je debelost odraz človekove nesposobnosti (moralne ali zasebne) ali pomanjkanja volje. (Bordo, 1997) Vitkost odraža pripadnost družbenemu razredu, in če danes pomislimo na nižji razred se ga asociira z debelostjo, ki pa je indikator pomanjkanja discipline, neprilagodljivosti in lenobe.

3.2 Lepotni ideali skozi ideološke aparate države

Kult treniranega, discipliniranega telesa je v zahodni družbi nuja, ki jo morajo obvladovati vsi/vse, ki želijo biti v družbi spoštovani/e in občudovani/e. S pomočjo teoretskih, konceptualnih pristopov francoskega filozofa Louisa Althusserja bomo poizkusili razložiti, na kakšen način se v zahodni družbi ohranja 'tiranija vitkosti'. Louis Althusser vpelje koncept ideoloških aparatov države (IAD), ki so poleg represivnega aparata države (RAD), nujno

⁷⁵ Vsekakor pa ta paradigma ustreza potrošniški družbi, ki vedno znova in vstrajno prepričuje, da potrebuješ 'vsaj še ta novi izdelek, ker je ta veliko boljši od prejšnjega'. Prevladujoči imperativ postmoderne družbe je 'Uživaj!' (lahko dodamo: vedno in povsod), kar pa se razteza tudi na izgubljanje teže, saj danes vidimo oglaševanje različnih izdelkov in preparatov, ki se jih uporablja samo nekaj minut dnevno, ali pa ti kar sami delajo za nas, zagotavljajo pa čudovite rezultate.

potrebni za razumevanje teorije države. Pri razvijanju naših idej se bomo torej oprli na koncept IAD, ki ga od RAD ločuje to, da slednji »deluje s silo« (Althusser, 2000:72), medtem, ko prvi »z ideologijo« (Althusser, 2000:72). Za naše delo morda najbolj specifičen IAD je informacijski⁷⁶, pri katerem govorimo o tem, da ideologija »vladajočega razreda« deluje skozi medijska občila, kot so radio, televizija, časopisi, revije,... (Althusser, 2000:73) Mediji pa nikakor niso le nevtralni komunikatorji, temveč »skozi vizualne in tekstovne vsebine aktivno (neposredno ali posredno) konstituiraajo reprezentacije naslovljenih subjektov in vplivajo na odnose med njimi.« (Legan 2004:28) Skoznje ljudje dobivamo vsakdanja sporočila o tem, kako moramo izgledati, hkrati pa se nam ponujajo produkti⁷⁷, ki omogočajo najlažjo in najhitrejšo pot do teh idealov. Pri tem pa je pomembno, da se individuum počuti nagovorjenega, čemur Althusser pravi, da »ideologija interpelira individue v subjekte« (Althusser, 1980:72). Lacan tej interpretaciji pravi produkt prešitja, ki nastane, ko predsimbolna intenca 'prešije' niz označevalcev, oziroma označevalno verigo, ki je zaznamovana vektorjem S- S'. Nastali produkt je subjekt⁷⁸. (Žižek, 1988)

Izhajajoč iz kartezijanske delitve na telo in dušo/um se žensko šteje na stran telesnega. Pierre Bourdieu na tem mestu poudarja, da se ženske ne nadzirajo ter disciplinirajo zaradi 'kompleksa moda- lepota', temveč kljub temu da ne moremo zanikati pomembnosti teh institucij, »le te ne naredijo nič drugega kot, da okrepijo učinek osnovnega odnosa, ki vpeljuje ženske v položaj biti- razumljena kot obsojena, da dojema samo sebe skozi dominantne tj. maskulinistične, kategorije«. (Bourdieu, 2001a:68) Bourdieu se torej vrača k sami konstrukciji patriarhalne ekonomije ter poudarja, da so mehanizmi 'kompleksa moda- lepota' le eden izmed instrumentov, s katerimi se deluje na žensko telo. S tem se vsekakor strinjamo, hkrati pa nas zanimajo mehanizmi delovanja tega kompleksa.

⁷⁶ Pomembna ločnica, ki jo začrta Althusser, kot diferenciacijo med IAD in RAD je ta, "da je (represivni) aparat države *eden*, ideoloških aparatov države pa je *več*." (Althusser, 2000:71) Tako šteje Althusser med ideološke aparate države naslednje institucije: "verski IAD (sistem raznih cerkva), šolski IAD (sistem raznih 'šol', državnih in zasebnih), družinski IAD, pravni IAD, politični IAD (politični sistem z raznimi strankami), sindikalni IAD, informacijski IAD (tisk, radio in televizija itn.), kulturni IAD (književnost, lepe umetnosti, šport, itn.)." (Althusser, 2000:70-71)

⁷⁷ Množični mediji služijo kot idealni podložniki ogromnim mednarodnim korporacijam, ki so usmerjene v prodajo kozmetičnih preparatov in oblačil. Vsekakor pa ni presenetljivo, da isti ljudje, ki zasedajo visoke položaje v mednarodnih korporacijah, hkrati posedujejo tudi zelo visoke deleže velikih množičnih medijev. Glej Chomsky, Noam (1997): Kako deluje propaganda.

⁷⁸ Glej prvo obliko grafa želje, str.22

Čeprav kapital v družbi potrošniškega kapitalizma išče tržne niše, tako da vedno bolj apropiira tradicionalistično žensko sfero ter jo implicitno podaja tudi moški, še vedno najdemo v ti. 'revijah za ženske' pretežno nasvete, kako razpolagati s fizično bitjo, kako jo dekorirati, meriti, hujšati, oblikovati,... Kolikor pa se tematika revij premakne, iz scentificiranja površinsko telesnega, se preseli na nivo seksualnega, kjer (izključno heteroseksualni) ženski narekuje, kako zadovoljevati svoje ter partnerjeve potrebe. Preostali prostor zasedajo zdravstveni in kuharski nasveti, velik delež pa je namenjen oglaševanju produktov. 'Revije za ženske' so le ena od vrst posredovanja zahtevane ženskosti celotni družbi⁷⁹. Eden od segmentov informacijskega ideološkega aparata ali v besedah Adorna in Horkheimerja – »kulture industrije« (2002) - je tudi množičen film, ki je osredotočen na prikazovanje ženske na strani telesnega. Potrebno je poudariti, da podajanje takšne podobe ženskosti ne poteka na transparentni, manifestni ravni, temveč je subtilno inkorporirana v vladajočo patriarhalno ideologijo, ki se na teh nivoji morda najbolj eksplicitno izraža. Tako glavne akterke mainstream holywoodskih filmov veliko bolj ustrezajo 'idealni' podobi top modelov kot pa igralkam, ki naj bi uprizarjale množico različnih filmskih vlog. V primeru, če podoba telesa ženskega lika ne ustreza krhkemu, vitkemu, nežnemu ter popolnoma negovanem ženskem telesu so tudi karakteristike lika negativne⁸⁰. S tem so scenariji holywoodskih filmov tudi orientirani k prezentaciji podob karakterjev, ki so v realnem življenju skoraj odsotni. Med znanimi holywoodskimi igralkami je tako le malo žensk, ki ne skrbijo za svoj izgled, ter se ne prepuščajo neštetim negovalnim obredom, shujševalnim dietam,... Prav tako je njihovo zvezdniško življenje za kulisami v veliki meri namenjeno razkazovanju telesa, kar pa množične revije in časopisi (ti.'rumeni tisk') budno spremljajo ter prodajajo. Veliki množici ljudi, ki spremljajo množična občila, se skozi glamurozno reprezentacijo podaja podoba ženskosti in ženskega, ki je velikemu številu ljudi nedosegljiva in nerealna.

⁷⁹ Glej Razgaljena (Legan, 2004)

⁸⁰ Primer filma, kjer podoba glavne akterke ustreza kvečjemu nehoteni podobi ženske, je film Pošast (The Monster). Sicer ne trdimo, da se naslov filma nanaša na podobo glavnega lika (saj je množična morilka), pa na ravni nezavednega vsekakor poteče tudi aplikacija naslova filma na fizično podobo glavne akterke.

V zgornjih vrsticah smo nekoliko poizkusili prikazati družbeno situacijo, ki se odseva skozi IAD, in sicer medije, z namenom, da bomo lažje obrazložili množičen pojav motenj hranjenja. Zaradi specifične delujočih mehanizmov, ki so po našem mnenju primerljivi s histerijo, se bomo lotili analize anoreksije nervoze.

3.3 Objektivizacija ženskega telesa

Motnje hranjenja pogosto opredeljujemo kot patologijo modernega, razvitega zahodnega sveta, njene korenine pa segajo daleč nazaj do antične Grčije. Zapisi iz takratnega časa pričajo o motnjah mladih deklet, predvsem devic, katerih simptomi so vpljučevali hiranje telesa ter prekinitve v menstrualnem ciklu in so podobni današnji simptomatiki pri motnjah prehranjevanja. Menimo, da je nadvse zanimiva izpostavitve seksualnosti mladih žensk in njihove ne-seksualne aktivnosti. Če dodamo še to, da je v medicinskih tekstih navedba o poroki tretirana kot rešitev za to bolezen, lahko najdemo stičišče s histerijo tudi v času antične Grčije. Prav tako kot pri histeriji, je tudi za motnje prehranjevanja ženski ponujena edina možna pomoč, in sicer moški, še natančneje njegov penis. Edina rešitev za žensko s histerijo ali z anoreksijo naj bi bila nosečnost. (Yoder, 2002)

Vprašamo se lahko zakaj je anoreksija v takem razmahu, zakaj se ženske odrekajo hrani, stradajo in v tem neizmerno uživajo. S prikazom objektivizacije ženskega telesa bomo poskušali prikazati, kaj percipiranje sebe kot objekta pomeni za subjekt. »Foucaultova analiza medikalizacije in objektivizacije pripadnikov/ic marginalnih skupin« (Eckerman, 2002), igra pomembno vlogo pri razumevanju anoreksije nervoze. Z ravojem Splošnega špitala v Parizu⁸¹ leta 1656 kamor so zapirali revne, prostitutke, 'nore',...(Foucault, 1973) se je začelo ločevanje marginalnih skupin, od ti. normalne populacije. Na pripadnikih marginalnih skupin so izvajali različne poizkuse, jih preizkovali, ter jih izpostavljali nenehnemu nadzoru. Objektivizacijo človeka je nadaljeval razvoj znanosti. Človeško telo je bilo prepoznano kot objekt vednosti, iz katerega se je potrebno učiti. Na ta način se je metoda statističnega zbiranja podatkov prenesla na človeško telo. Tovrstni objektivizaciji so še posebej izpostavljene ženske, in sicer zaradi tradicionalnega potiskanja v sfero telesnega.

⁸¹ Glej zgornje poglavje Konceptualizacija norosti, ki govori o velikih zapiranjih.

S pojavom moderne medicine je prišlo tudi do racionalnih premikov na drugih področjih, eno takih je arhitektura. Michel Foucault vpelje Bentahamov princip Panoptikona, ki vključuje maksimalni nadzor z minimalno truda⁸². (Foucault, 1984) Telesa postanejo objekti preučevanja in disciplinirajočega pogleda, pri tem se prevzeti samo-nadzor odrazi kot oblika kontrole. Kadar so ljudje tretirani kot objekti in tudi sami sebe tako percipirajo, začno mučiti svoja telesa in želijo upoštevati navodila. Z ocenjevanjem lastnih teles postanejo krotki ali uporniški subjekti.(Eckerman, 2002)

Objektifikacijske tehnike discipliniranja telesa so morda danes v čistem razponu, pri čemer se je konformiranje in prevzemanje 'ideala ženskosti' izrodilo v več 'patoloških' stanj. V skrajnih primerih gre za motnje prehranjevanja. Če se nekoliko poslužimo do sedaj izpeljanih idej, lahko za motnje prehranjevanja prav tako trdimo, da so posledica delovanja disciplinirajočega pogleda. Hkrati ne moremo reči, da je to eden izmed željenih izidov discipline. To je kvečjemu stranski učinek. Anoreksija je simptom delovanja disciplinarnih sil znotraj naše družbe. Bordo meni, da se v anoreksiji sekajo določeni družbeni tokovi, ki se znotraj nje lahko manifestirajo. V interpretaciji anoreksije razlikuje tri osi kontinuitete, in sicer dualistično os, os nadzora in os spol/oblast. (Bordo, 1992) Nanašajoč se na te tri osi sežame opise značilnosti anoreksičark kot žensk, ki dojemajo svoje telo kot tuje, ga sovražijo ne glede na to ali so dosegle željeno težo ali ne, še vedno se počutijo debele, vsak košček hrane je njihov največji sovražnik. Občutek, ki ga doživljajo ob preseganju fizičnih zmožnosti (biti več dni brez hrane) in zadovoljstvo, da popolnoma nazirajo svoje telo in da jim to tudi uspeva, sta nepopisna, zaradi česar tudi ne more nehati s stradanjem, a hkrati dekleta potiskata na rob med življenjem in smrtjo, kjer je včasih le stvar 'sreče', kam se bo ta nagnila. Vsekakor pa je že več kot očitno, da se merila glede fizičnega izgleda radikalno razlikujejo glede na spol in anoreksija, kot smo že pojasnjevali, v večini primerov doleti ženske.

⁸² Za dodatno razlago principov Panoptikona glej str.58.

3.4 Disciplinarno moduliranje

Pomemben prispevek k razumevanju disciplinarnega moduliranja ženskega telesa je dodal Michel Foucault. Sam se sicer z ženskami ni ukvarjal in le malo je zapisanih zaznamkov, kjer se je obregnil ob feministično gibanje. A njegove analize in teorija delovanja moči v družbi so za feminizem in konceptualizacijo telesa bolj ustrezne kot marsikatera druga. Foucaulta so brale in reinterpreterale mnoge feministične avtorice (Bordo, Bartky, Ramanzagol), nas pa bodo eksplicitno zanimala tista dela, ki za predmet raziskave jemljejo žensko telo v zahodni, pozno-kapitalistični, potrošniški družbi ter razlagajo, oziroma izpeljujejo morebitne razlage anoreksije nervoze. S Foucaultovo teorijo je moč pojasniti, zakaj je anoreksija tako množičen pojav, ter tudi to, da lahko stradanje telesa nudi neizmerne užitke.

Nekatere avtorice razlagajo, da anoreksija nervoza pri posameznih ženskah odraža odpor pričakovanim zahtevam (staršev, šole,..) medtem ko drugih avtorice izpostavljajo pretirano zadovoljevanje pričakovanj (staršev, družbe,...). Če se opremo na Michela Foucaulta, lahko rečemo, da anoreksija proizvaja uporniške subjekte ali pa krotka telesa. Telo torej ni le tekst kulture, temveč tudi »*praktičen*, neposreden lokus družbenega nadzora«. (Bordo, 1989:13) Ženske, dekleta, kot pravi Eckerman, z anoreksijo pridobijo izrecno močno voljo, saj se odrekajo substancam potrebnim za telesno preživetje, lahko bi rekli, da se odrekajo življenju⁸³. Anoreksične ženske dobijo nadzor nad lastnim telesom, čeprav je sredstvo, ki ga uporabljajo izredno destruktivno na ravni telesa, pa je zato na nivoju psihičnega izjemno osvobajajoče, saj ima ženska v popolnem nadzoru tisti del življenja⁸⁴. Eckermanova opisuje totalne ustanove s panoptičnim nadzorom, kjer se zdravijo anoreksičarke, ter pravi, da je »bistvo nadzora zlomiti voljo samo-stradajoči«. Anoreksična ženska s svojo voljo nadzira lastno življenje, ko pa stradanje pride do te meje, da je njeno prehranjevanje očitno, takrat pa jo opazi tudi okolica. Kljub temu, da postane predmet nenehnega opazovanja od zunaj, se

⁸³ str.55.

⁸⁴ Zatekanje k anoreksiji kot edinemu sredstvu, kjer ima ženska nadzor in kjer odloča o sebi, nazorno prikazuje naslednji fragment iz pripovedovanja ženske, ki se je sama soočala z anoreksijo.

»Hotela sem nekomu dokazati, da sama razpolagam s svojim telesom in s svojim dejanjem, da sama stojim za tem. Jaz sem bila vedno vzgojena pod manjvrednostnim kompleksom, da nisem počenega groša vredna. Hotela sem dokazati, da lahko finančno, psihično in fizično sama eksistiram, brez njih. (staršev, op. D.Z.)« (Zaviršek, 1995: 70)

njen nadzor razširi še na bližnjo okolico in manipulira mikrosvet okoli sebe, medtem ko se najbližji počutijo nemočne. Stradanje predstavlja anoreksičnim ženskam osvoboditev⁸⁵. Sam proces jim ponuja svobodo in življenjsko moč, ali kot je zapisala ena od zasvojenk: »Če mi nič drugega ne ostane, če se vse zruši, bom stradala in dobila moč za življenje.« (Švab et al, 1998:20)

V predhodnih vrsticah smo trdili, da je histerična želja vedno nezadovoljena, saj histeričarka nenehno preizprašuje željo Drugega. Isto trditev o prevpraševanju želje Drugega, bi lahko postavili tudi za anoreksičarko. Histeričarka ima prav tako kot anoreksičarka 'problem' z avtoriteto⁸⁶. Ne verjame namreč, kar je rečeno s strani Drugega, temveč se o rečenem sprašuje, torej dvomi. Ne moremo sicer reči, da sta histeričarka in anoreksičarka upornici, temveč iščeta alternativno avtoriteto (Verhaeghe, 2004) Zavračanje hrane je vsekakor upor, ki ima vidne učinke na telo in ravno v tem je anoreksičarkina moč. S tem, ko ne jé, se upira vsem tistim(vsemu tistemu), ki od nje pričakujejo, da bo takšna kot si jo želijo, kot ji veleva družba, torej pokorna, poslušna ženska. Anoreksičarka seveda ni (nujno) feministka, emancipirana ženska, kateri ne-ješčost predstavlja politično akcijo proti patriarhalni ekonomiji. Preprosto je ženska, kateri učinek/ posledica patriarhije se izpisuje na telo. Če se poslužimo teorije Michela Foucaulta lahko trdimo, da anoreksične ženske niso zatirane s strani npr. patriarhalnega moškega pogleda, ki zahteva, da je lepa in suha. Kot smo povedali že nekaj stavkov poprej, anoreksičarka išče alternativno avtoriteto. V družbi nadzora, pa to alternativno avtoriteto za primer anoreksije predstavljajo mediji, glasbeni spoti, modne revije,... ki narekujejo družbene zapovedi, kako naj bi ženska izgledala⁸⁷. Ženska tako ponotranji panoptični nadzor in se gleda in nadzira skozi oči velikega Drugega, torej kakšna naj se vidi kot ideal Jaza skozi velikega Drugega.

⁸⁵ Naslednje poetične besede anoreksične ženske odlično opišejo občutek svobode, ki jo v svojih obredih občutijo stradajoče: »Kadar stradam ali jem le sadje, se počutim:

kot ptica, ki leti nad morjem,

kot snežinka, ki pleše v zraku,

kot roža, ki poje,

kot sončni žarek, ki obsije svet,

kot veter, ki se približa ljudem.» (Švab et al, 1998:17)

⁸⁶ Že sam Freud je rekel, da je "Ojdipov kompleks osrednji kompleks nevroz, ki je bistveni del v vsebini nevroze. V njem doseže vrhunec infantilna seksualnost, ki s svojimi posledicami odločilno vpliva na seksualnost odraslega. Vsakemu človeškemu novincu je postavljena naloga premagati Ojdipov kompleks; kdor tega ne zmore pade v nevrozo." (Freud, 1995:103)

⁸⁷ Glej naše poglavje Lepotni ideali skozi ideološke aparate države.

Zaradi podob, ki jih dnevno sprejemamo v družbi skozi informacijski IAD, ki je preplavljena s podobami ali lastnimi simulakri⁸⁸ (Baudrillard, 1999), je ta ideal Jaza pri večini žensk suho androgino telo, s potezami ženskosti na 'pravih mestih'. Navežimo se ponovno na že izrečeno mnenje, da se anoreksična ženska z odklanjanjem hrane nevedoč upira tudi tradicionalni podobi ženske. Namreč eden največjih anoreksičarkinih strahov je strah pred tem, da bi se zredile v trebuh. Nekatere ženske se ob pogledu na svoje telo ne vidijo debele in realno zaznavajo svojo podobo, a ob zaužitju najmanjšega grizljaja dobijo občutek debelosti, napihnjenosti trebuha⁸⁹. Eden večjih ritualov jim predstavlja ogledovanje trebuha iz profila v ogledalu, v strahu, da bo tam našla izboklino⁹⁰. Na ravni simbolnega lahko to razumemo kot strah pred nosečnostjo, pred sprejemom vloge matere. Prav tako pa pri moškemu izboklina (sicer nekoliko nižje od trebuha) predstavlja spolno vzburjenost, poželenje, česar pa si anoreksičarka iz strani drugega ne želi. Torej ne želi biti povezovana s simboliko seksualnega. Njeno izstradano telo kaže, da ne želi biti seksualno privlačna moškemu, ne želi si moškega, ne želi si biti posedovana iz njegove strani. Iz tega lahko beremo, da anoreksičarka želi ohraniti svojo otroškost, saj si ne želi postati žena in mati, se pokoriti pričakovanjem, zahtevam družbe v kateri živi. Za nadaljno potrditev naše teze se navežimo na članek J.A. Millerja. »Telo dejansko je vednost in uboga« (Miller, 2004:71), pravi Miller, ter nadaljuje, da je pri histeriji telo bolno od resnice, saj zavrača »diktat označevalca-gospodarja« (ibid.), telo, ki kaže na lastno razkosanost. Lacan ta fenomen poimenuje »zavrnitev telesa«, Miller ga še nadgradi, ko zapiše, da gre v histeričnem telesu za dvojno zavrnitev. (Miller, 2004:72) O dvojni zavrnitvi pravi, da telo pri histeričarki noče več ubogati duše, kar pomeni, da noče služiti bistvu samoohranitve ter, »da subjekt tega telesa zavrača telo Drugega«. Subjekt torej ne sprejema svojega telesa, poleg tega »zavrača telo v svojem

⁸⁸ Baudrillard pravi, da smo danes priča zamenjavi realnega z znaki, značilnostimi realnega. Gre torej za hlinjenje simulacije tistega kar ne obstaja, a dajemo vtis kot da je prisotno. S tem postavimo pod vprašaj resnično in lažno kot tudi realno in imaginarno. Obdajajo nas simulakri, konstrukti ki simulirajo ne- resnično resničnost. Podobe, ki kreirajo simulaker ponarejajo naravo »globoke realnosti« (Baudrillard, 1999:15), a hkrati nimajo »nobene zveze s katero koli realnostjo« (Baudrillard, 1999:15): so svoj »lastni čisti simulaker« (Baudrillard, 1999:15). V tem kontekstu želimo povedati kako je idealno žensko telo, kot ga reprezentira informacijski IAD le ena izmed podob.

⁸⁹ Glej pričevanje anoreksičnega dekleta v Bordo (1997).

⁹⁰ O strahu pred izboklino trebuha lahko govorimo tudi pri bulimičnih ženskah. Če anoreksičarke ohranjajo svojo slokost trebuha s stradanjem, bulimičarke vsebino želodca, ki lahko daje videz bolj zaokroženega trebuha, po zaužitem obroku izbljuvajo, ter se tako znebijo trebuha. Na ravni simbolnega bi morda lahko to razumeli tudi kot prekinitvev (simbolne) 'nosečnosti' - splavitev.

telesu, se pravi otroka,...« (ibid.) Na tej točki lahko naredimo odlično analogijo z anoreksijo. Ali ni ravno anoreksičarka tudi tista, ki izrazito zavrača svoje telo tako kot je, ga ne sprejema kot lastnega, ne glede na to koliko kilogramov izgubi? Kot smo že trdili zgoraj lahko ponovno povemo, da je tudi anoreksičarka tista, ki zavrača telo Drugega in odbija vse znake, ki bi njo povezovali s seksualnostjo in materinstvom.

Lacan pravi, da je resnica sestra užitka. Izhajal je iz Freuda, ki je menil, da imata resnica in užitek nekaj skupnega, da oba delujeta proti algoritmom telesa. Ni lahko služiti dvema gospodarjema hkrati; isti organizem podpira dve različni telesi, telo vednosti, ki ve, kaj je potrebno za preživetje in libidinalno telo. Na eni strani telo- jaz, na drugi telo-užitek, ki ne uboga jaza in je odtujeno od vladavine duše, kot življenjske oblike telesa. (Miller, 2004) Tu lahko ponovno naredimo analogijo z anoreksijo. Tudi v tem primeru telo-užitek vlada telesu, ne upošteva duše, razuma, glede tega kaj je dobro za jaz, temveč uživa v svoji simptomatiki, predaja se užitku ne-hranjenja, užitku v stradanju, užitku v prevladi nad jazom, zmaga nad dušo, zmožnosti imeti kontrolo, moč. »Telo- užitek je blodeče telo« (Miller, 2004), kar pa še ne pomeni, da v blodnji ni užitka, saj je sama blodnja oblika nadzora, sama blodnja je strukturirano racionalno, kolikor to sploh lahko zaobsega ta pomen besede. A racionalna je prevlada, moč nadzor, oziroma užitek v tem.

»Žensko telo je tisto prav posebno telo, ki govori o politiki, kulturi, vrednotah in trpljenju vsakdanjega življenja. Skozi žensko telo govorijo družbene ideologije in žensko molčanje obenem.« (Zaviršek, 1995: 68)

O vzrokih anoreksije prevladujejo različna mnenja strokovnjakov iz večih področij. Tako nekateri navajajo biološke, nevrološke, psihološke, sociološke,... vzroke tako anoreksiji kot drugim motnjam prehranjevanja. Zavzeli bomo stališče, da je anoreksija »'multidimenzionalen' pojav« (Bordo, 2003: 52), hkrati pa menimo, da je zavzemanje pozicije, da je vzroke anoreksije moč obrazložiti z biologijo in nevrologijo ideološko izredno nevarno. Moč se je namreč ujeti v znanstveno dokazljive diskurze in razlike najti v fizioloških ali nevronskih razlikah moškega in ženske, in ne razlike spolov konstituiranih znotraj patriarhalno prevladujočega jezika. Na ta način je moč opravičevati razmerja moči med spoloma, katerih simptomi sta tudi histerija in anoreksija, saj se jih potiska v sfero

'naravnega' s tem pa nevprašljivega, njihovo simptomatiko se obrazloži s slabim funkcioniranjem fiziološkega.

Osredotočili smo se na kulturno-socialne in psihoanalitske dimezije te nevroze. Prevladujoče mnenje, ki povezuje anoreksijo s konstrukcijo spola pa pravi, da »kultura izzove, zaostri in poda obstoječim patološkim stanjem specifično obliko.« (Bordo, 2003: 49)

3.5 Anoreksija- problematika želje

Tako subjekt lahko izbere dve strategiji delovanja, in sicer ali nenehno išče tisti ustrezní objekt, ki sicer zanj ne obstaja⁹¹ ali pa »najde poseben užitek v tej odpovedi« (Salecl, 1996:143) Ravno ta odpoved nas pripelje do anoreksije. Lacan pravi, da se ponavadi pri anoreksičarki odkrije, da je bila negovana s preveč materinske ljubezi, ter celo pretirano hranjena. Otrok, ženska, se kasneje upre pretirani ljubezni preko zavračanja hrane⁹², prepozna to delovanje kot način, »da ohrani lastno željo, ki je bila v primarni fazi razvoja blokirana«.(Salecl, 1996:144) Napačno bi bilo trditi, da anoreksičarka ničesar ne zauživa, temveč kot pravi Lacan, zauživa ravno ta nič (Lacan, 1996), sam manko. Značilnost, ki si jo delita tako histeričarka kot anoreksičarka je v tem, da obe potrebujeta opazovalca njunih dejanj in sicer velikega Drugega, ki jima daje priznanje. (Salecl, 1996) Anoreksičarka lahko dobi pripoznanje Drugega ravno preko svoje podobe, ki je vizualno lahko šokantna. Lacan na primeru plesa, kjer se plesalci nenadoma ustavijo, pravi, da je to »fascinatorni učinek« (Lacan, 1996:110), trenutek, ko se zlemu očesu odvzame pogled, z namenom očaranja. Ali

⁹¹ Zaradi histeričnega vprašanja *kaj sem jaz za Drugega*, ženska nenehno išče tisto partikularnost, ki naj bi jo v njeni strukturi želel Drugi. V razmerju moški/ženska se moški zaljubi zaradi nekega določenega objekta, npr. las, glasu,... okoli katerega skonstruira fantazmo. »Moški se zaljubi v žensko, ker v njej vidi nekaj, kar je več kot ona sama- *objekt a*,objekt vzrok želje.« (Salecl, 1997: 88) Ker pa histeričarka želi, da njena želja ostane nezadovoljena bo naredila vse, da ne bo prišlo do njene izpolnitve (da bi si jo Drugi želel). Takšna struktura subjekta pa je idealna za današnjo potrošniško družbo, saj histeričarka, da bi našla svojo partikularnost nenehno išče nove izdelke (modna oblačila, kreme proti gubam, sijoče barve za lase,...), ki naj bi jo naredili željeno. A takih izdelkov zanjo ni, a vseeno išče in troši.

⁹² Morda bi lahko bila kot druga oblika odklanjanja hrane/ljubezni bulimija (še ena od motenj prehranjevanja, razširjena predvsem med ženskami) A tu obstoji še neki drug mehanizem, in sicer, da bulimičarka sprva sicer zaužije hrano, a jo kasneje z izbljuvanjem zavrne. Morda bi lahko v tem primeru razvijali razmišljanje v smeri, da bulimičarka zaradi krivde ne spoštovanja želje Drugega (starši namreč želijo/zahtevajo, da se njihov otrok redno prehranjuje) sicer zaužije hrano, a kasneje zaradi krivde glede nespoštovanja 'lastne želje' (ali upora) hrano tudi izbljuva. Na tej točki pa najdemo tudi razviden ustroj patriarhalno opredeljene ženskosti, ki vedno poizkuša zadovoljiti vse (razen sebe?!).

ne pomeni na primeru anoreksije to, kar reče Lacan, da je zlo oko *fascinum* in »učinkuje tako, da ustavi gibanje in dobesedno ubije življenje« (Lacan, 1996:110), da se pogled Drugega zaustavi na njenem koščnem telesu, ki prej uteleša smrt kot življenje⁹³, ga s tem pretrese, kar nedvomno reprezentira določeno priznanje. Ali pa morda še večjo potrditev njeni anoreksiji daje trenutek srečanja pogledov Drugega in subjekta, kjer pride do prešitja imaginarnega s simbolnim. Simbolni svet subjekta dobi priznanje ravno preko momenta.

Problematika anoreksije se skozi psihoanalitsko interpretacijo vsekakor veže na oralno pulzijo. Kot smo omenili že zgoraj se vzroki zanjo navezujejo na presežno materinsko ljubezen, kar pomeni, da je zavračanje hrane le zavračanje pretirane, posesivne ljubezni in iskanje lastne želje. Hranjenje samo je vsekakor vezano na oralno pulzijo, hkrati pa se ravno primarna izkušnja z Drugim⁹⁴ povezuje s hrano, ki jo dojenček použije preko telesa D(d)rugega. In ravno na to prvotno oralno izkušnjo se veže oralna pulzija. A Lacan pravi, da ne gre za spomin na dojenje, dojenje samo ali materino skrb, temveč za prsi same. Prsim v funkciji objekta a kot vzroka želje »moramo dodeliti takšno vlogo, da bomo lahko opredelili njihovo mesto v zadovoljitvi pulzije. Najboljša formula⁹⁵ se mi zdi tale- *pulzija jih obkroži [en fait le tour]*« (Lacan, 1996:155) Pulzija kot taka je delna, zaradi česar je lahko zadovoljena, saj je njen smoter to, da se povrne v krožno gibanje in se namreč ne navezuje na fiziološke potrebe. V analizi pa poznamo zašita usta, ki s »svojo posebno tišino v največji možni meri nakazujejo čisto instanco oralne pulzije, ki se zapira v svoji lastni zadovoljitvi« (Lacan, 1996:165) Ali morda niso ta zašita usta, ravno usta histeričarke in anoreksičarke? Histeričarke, ki ne spregovori zaradi užitka v lastni nemosti in anoreksičarke zaradi užitka v zauživanju nič?

⁹³ Spominja na človeški skelet, ki simbolizira smrt.

⁹⁴ Prvega velikega Drugega predstavlja mati, saj je ponavadi (poudarimo, da na tem mestu govorimo o patriarhalno strukturiranem simbolnem) ona tista, ki ima najpogostejše stike z otrokom. Omenimo lahko, da veliki Drugi ni konkretna oseba, temveč mesto v strukturi jezika, h kateremu gleda subjekt.

⁹⁵ To formulo se uporablja tudi pri drugih objektih.

3.7 Od pogleda h glasu nazaj k pogledu (ali od Charcota k Freudu do Lacana)

Reinvencija historije kot jo poznamo od pozne viktorjanske dobe naprej je v našo analizo, kot smo že prikazali zgoraj, vnesel Charcot. Njegov pristop je bil bolj osnovan v vizualnem registru, poudarjal je historijo, kot jo lahko zaznavamo skozi pogled. Fascinirale so ga grimase, ki so jih gestikulirale historičarke in sicer do te mere, da je iz tega naredil teatralno igro. Prav tako je izbiral fotografije in bil prepričan, da lahko pacientki/u postavi diagnozo zgolj s tem, da jo/ga pogleda. (Didi- Huberman, 2003) »Pri Charcotu je historija kot seksualno obolenje (*c'est toujours la chose sexuelle*, je rad poudarjal) njegov temeljni koncept, medtem ko je njegova fenomenotehnika 'historični' amfiteater.« (Bahovec, 2004: 28) Za razliko od Charcota je Freud prestopil na raven glasu, »psihoanalitičnega 'dialoga', za katerega pa je ključni pogoj analitikova masivna telesna prezenca« (Bahovec, 2004:29). Ženska je dobila besedo, ženska je spregovorila. Če je bila poprej namenjena in 'ustvarjena' le za pogled, se je takrat iz njenega grla zaslišal glas, kateremu se je prisluhnilo. Od svojih pacientk je zahteval da rekajo, da govorijo o svojih željah, da spregovorijo žensko željo. Freud jim je prisluhnil, in ni le pokroviteljsko prikimaval, temveč se je ustavil ob njihovih kritikah, jim prisluhnil, ter jih upošteval. (Breuer in Freud, 2002) Tako je s pomočjo njene govornice, njenega glasu plul skozi neznane globine psihoanalize. A zdi se, da Freud ni mogel docela prisluhniti ženski želji, saj mu je kar dobršnji del zmanjkal. Kot da zaradi specifičnosti odkritji s katerimi se je spopadal, ni mogel ugledati celotne strukture, znotaj katere se njegova odkritja nahajajo. Še pomembnejše ta struktura generira vzroke njegovih znanstvenih odkritij. Prav tako smo že odprli problematiko anti-feminističnih nazorov Sigmunda Freuda, a zdi se da kljub vsemu, kar je naredil za ženske, njegova usluga ostaja mačehovska. Ni sprožil preobratov glede percipiranja ženske kot enakovredne moškemu, kar je popolnoma razumljivo zanj kot moškega ter tisto zgodovinsko obdobje. A vsekakor je pustil velik maneverski prostor za feminističen odziv. Freud je naredil seksualnost vidno in slišno, sprožil je kamenje, ki je pod seboj začelo drobiti skale, plaz se je sprožil, imeli smo seksualno revolucijo. Imeli! Gledamo seveda iz vidika ženske in verjetno lahko rečemo, da je bil problem že v tem, da je dobila besedo in ne vzela! Če parafraziramo Foucaulta, se s tem, ko se seksualnost liberalizira, odstre za javnost, tudi odpre za disciplinirajoči pogled, pogled

oblasti. (Foucault, 2000) S tem želimo pokazati, da z liberalizacijo ženske seksualnosti to ni realiziralo le svobode na tem področju temveč tudi dodaten nadzor.

Menimo, da se danes žensko ponovno vrača k pogledu. Ravno anoreksičarka je tista, ki želi fascinirati, šokirati s pogledom. Za trenutek se s pogledom lahko vrnemo k Freudu. Njemu pogled predstavlja »pogled na golo žensko telo in spoznanje, da mati 'organa' nima (otrok ob pogledu 'takoj spozna' pravi Freud, takoj mu je jasno).« (Bahovec, 1995:33) Lacan izhajajoč iz te Freudove teorije razvije koncept falosa. A Lacan na tem mestu naredi rez stran od Freudove biologistične teorije in pravi, da je falos »ločen od svojega telesnega ekvivalenta, 'organa'« (Bahovec, 1995:33) tako kot je v njegovi teoriji pogled ločen od očesa. Tako falos kot tak ni niti »neki objekt (delni, notranji, dobri, slabi, itn.)(...) še manj je organ, penis ali klitoris, ki ju simbolizira. Kajti falos je označevalec namenjen označevanju celote učinkov označenca, kolikor jih označevalec pogojuje s svojo označevalno prisotnostjo.« (Lacan, 1991:43) S funkcijama falosa pa zaznamujemo »dve različni spolni poziciji ali nepoziciji (pravzaprav nemogoči poziciji) v jeziku« (Butler, 2001:55), ti poziciji sta »biti« falos ali »imeti« falos. Tako sta moški kot ženska zapisana simbolni kastraciji, manku pa na dva različna načina. Bistvena razlika je konstituirana ravno v tem odnosu do manka, kjer ženska zavzame pozicijo 'biti falos'. Biti falos pomeni biti označevalec želje Drugega ter se kazati kot ta označevalec, hkrati pomeni biti objekt, Drugi moške želje, s tem pa tudi reprezentirati ali zrcaliti to željo. Pozicija biti falos pomeni biti označen z očetovskim zakonom, biti njegov objekt in njegovo orodje. S tem ženske ohranjajo moč zrcaljenja ali reprezentiranja 'realnosti' samoutemeljujoče pozicije moškega subjekta. (Butler, 2001) »Da bi ženske 'BILE' falos, kar odseva in zagotavlja dozdevno moško subjektivno pozicijo, morajo postati oz.'biti' (v smislu, da 'zavzamejo pozicijo, kakor da bi bile') natančno to, kar moški niso in prav v svojem manku vzpostaviti bistveno funkcijo moških.« (Butler, 2000:13) Po Lacanu, ki izhaja iz Joan Rivere, se način kako se ženska »'kaže', da je falos, manko, ki uteleša in potrjuje falos« (Butler, 2001:57) imenuje maškarada⁹⁶. Pozicija ženske je »funkcija zastiranja, mimikrije, travestije, funkcije videza in dozdevka, funkcija 'biti falos' je pozicija ženske 'identitete'.«(Bahovec, 1995:35) Z razkritjem ženske konstituiranosti kot videza se vrnimo k pogledu.

⁹⁶ Koncept ženskosti kot maškarade, ki ga prevzame tudi Lacan, razvije Joan Rivere.

Videno je odvisno od očesa tistega, ki gleda. Za Merleau Ponty-ja, iz katerega izhaja Lacan, obstaja imaginarno bitje zadaj za večnim pogledom. A hkrati to bitje ne obstaja. Obstaja pa razcep med tistim, kar nekdo vidi in pogledom, pogled, ki ni razumljen, niti viden, slepi pogled, ki je izbrisan iz sveta. Pulzija naznanja, da je subjekt viden, da obstoji subjekt, ki cilja na subjekt, pogled, ki ga ne moremo videti, ker je izključen iz našega polja videnja. Pogled podaja razliko med tem, kar pripada imaginarnemu redu in tem, kar pripada redu realnega, kjer se manifestira gon. Viden svet je ena od podob, katero geometrijo odseva zrcalo. Zrcalni stadij je prototip imaginarnega reda, v katerem se konstituira ego v odnosu do *semblable* (bitje za katerega se zdi, da izgleda kot ti). »*Semblable* je prototip zrcalnega stadija in njegov spekularni red je označen kot skopični red, ki je register pogleda.« (Quinet, 1995: 140) Iz tega izvirata dva gramatična pristopa: »Jaz vidim«, ki je stvar spekularnega reda, ter »Biti viden«, ki jemlje objekt a kot modaliteto pogleda v skopičnem redu. Pogled ni viden, ker ga nekaj zastira, in sicer podoba drugega. Objekt a zakriva podoba drugega, to pa je pomembno, da *semblable* vzbudi mojo željo. To je potrebno, saj je objekt a vzrok želje.

Freud v članku *Triebe und Triebchicksale* razlikuje štiri aspekte pulzije: pritisk, vir, objekt in cilj. Lacan pravi, da se ob tem naštevanju zazdi, da gre za naravne impulze, a poudari, da je celoten namen tega članka v prikazu, kako zadeva nikakor ni naravna. (Lacan, 1996) Pri pulziji gre za zadovoljitev, ne da bi pri tem dosegla cilj⁹⁷. Cilj ostaja uganka, katere se Lacan loti tako, da naredi razliko med *aim* in *goal*. Aim snuje pot, medtem ko ima cilj obliko goal. »Aim je vedno zadovoljitev in goal sredstvo za doseg tega aim« (Quinet, 1995: 141) Aim vedno ohranja zadovoljitev z zatiranjem stanja vzbujenja, ki obstaja v izvoru pulzije. Ima nagnjenje k nični točki aktivnosti, ki jo je nemogoče doseči, saj se izključuje iz življenja. Morda se lahko za trenutek vrnemo k anoreksiji, kjer kot smo že povedali, da prevladuje oralna pulzija. Sama anoreksija kot čisto pulziranje? Aim, ki nenehno ohranja zadovoljitev pri anoreksičarki z zauživanjem nič, a hkrati ravno ta nič vodi k ničti točki aktivnosti, torej smrti. Lahko bi sklepali, da anoreksične ženske živijo na robu med življenjem in smrtjo, na meji, ki jo žal nekatere tudi prestopijo. In kot zapiše Lacan, »da nobena hrana ne bo nikoli zadovoljila oralne pulzije, razen če ji ne bo uspelo obkrožiti večno manjkajoči objekt.«

⁹⁷ O tem smo spregovorili že v poglavju O želji, str.27.

(Lacan, 1996:165) Hranjenje z ničom anoreksičarko pripelje do tega objekta in zadovoljitve čiste oralne pulzije.

Ponovno se vračamo k Freudu, kjer se bomo poslužili njegove nadaljne razdelave pulzije, z namenom razlage ženske kot zavezane pogledu. Freud »gramatično dekonstruira pulzijo ter jo razdeli na tri elemente: prvič, aktivnost, pasivnost; drugič, subjekt, objekt kot strukturirata stavke; in tretjič, tri oblike glagola, aktiv, pasiv in povratni glagol.« S pomočjo Freudovih treh oblik glagola v navezavi na pulzijo bomo poizkusili načrtati navezavo pogled - žensko telo v današnji družbi. Freudov model je perverzija in začne pri mazohizmu in sadizmu ter zaznamuje aktivno instanco; on/a muči, reflektivno instanco; on/a se muči ter pasivno instanco; on/a je mučen/a. (Quinet, 1995) Nas pa bolj zanima podobna modulacija na ravni pogleda; ona gleda, ona je gledana, ona se gleda. Druga in tretja instanca sta bili že predstavljeni v zgornjih delih teksta, kjer smo členili poudarjanje relevantnosti vizualnega za žensko v današnji družbi. Prvo aktivno pozicijo bomo za zdaj pustili ob strani, dodali pa bomo četrti primer, ki je združitev aktivne in pasivne instance. Artikuliramo jo z gledati, kako je gledana. Ponovno bi radi spomnili na Foucaultovsko panoptični, disciplinirajoči pogled, ki ga ženska ponotranji. Zaradi občutka nenehnega nadzora, četudi je sama, pušča možnost, da lahko vsak hip nekdo k njej pristopi, jo ogovori, in v tem primeru mora izgledati popolno. Ženska živi svoje telo, kot ga vidijo drugi, anonimni patriarhalni Drugi. (Bartky, 1990) Ženska torej vidi samo sebe kako izgleda v primeru, da jo nekdo opazuje, je hkrati iztelesena in sužnja svojega telesa. V tem delu smo želeli prikazati predvsem ti. žensko pozicijo, kot tako in ne le v navezavi na 'patologije'. Pokazati smo želeli, kako blaga je razlika med ženskami, ki trpijo za anoreksijo in tistimi 'normalnimi'. In kljub temu, da ne moremo popolnoma doreči, kaj je tisto, kar ju radikalno ločuje (ko pa je med njima toliko prepletajočih se elementov!), se nam nenehno vsiljuje misel, da je anoreksija krik. Krik z lastnim telesom in bitjo, krik na pomoč, želja po spremembi, pa ne nekih individualnih miselnih vzorcev in predstav, tudi ne spremembe v temeljih patriarhije, temveč zahteva po radikalnem razbitju okov patriarhalne ekonomije. Lucien Israël pravi, da ga vprašanje ali je histerija bolezen ali ne, ni privedlo do odgovora. A skozi lastno analizo Berte Papenhiem ugotavlja, da »je feminizem transformirana histerija, ali bolj natančno, da je histerija

feminizem, ki ji umanjka socialna mreža v zunanjem svetu.« (Hunter, 1997: 272) Sami bi si drznili trditi, da enako velja za anoreksijo.

V družbi v kateri živimo je eden izmed konstitutivnih elementov poudarek na vizualnem. To je družba podob (Baudrillard, 1999), spektaklov (Debord, 1999) in kjer »5minut na televiziji odtehta protestniške množice tisočih« (Bourdieu, 2001b). To nam le dokazuje, kako zelo se nam vrača tisti nemi pogled. In anoreksija je odraz tega simbolizma. Anoreksična ženska živi za svojo šokantno podobo telesnega, zdi se, da jo le še to ohranja pri življenju. A morda čeprav telo res ni mrtvaško suho, je pa vsekakor izstradano suho, kar je njej najpomembnejše zavisti vredno suho. Ni večje nagrade anoreksičnemu dekletu kot šokiran pogled na njeno telo, saj si ga interpretira: »Jaz lahko, ti pa ne moreš!« kar ji daje potrditev, da ima voljo, moč in nadzor nad delom svojega življenja. Tukaj odloča samo ona! Sprašujemo se koliko deklet, žensk dejansko pade v statistični vzorec, ki prešteva mladostniške anoreksičarke, koliko drugih pa se prav tako sooča z enako psihično konstelacijo, pa se tega bodisi ne zavedajo, ne želijo ničesar spremeniti ali pa ne izpolnjujejo kakih drugih parametrov, da bi se jim sploh prislunilo. Morda tiste, ki so hospitalizirane zaradi hude podhranjenosti, tiste ki so že prestopile hudo podhranjenost ali tisti (ne)srečni slučajji. So morda te tiste, ki so prestopile na stran glasu, ki so spregovorile? Morda. A tudi vse ostale govorijo. Njihova telesa govorijo, kričijo, a se jih ne sliši/noče slišati?! Pogled jih razkriva, a hkrati jih pogled zakriva. Kaj bo še potrebno, da dobijo/si vzamejo glas?

4. Zaključek

V uvodnem delu teksta smo si zadali nekatere teze, ki smo ji tekom besedila poizkušali razložiti. Naša celotna analiza se je prepletala z dvema ravnema. Individualna raven, h kateri smo pristopili iz vidika psihoanalize in feminizma, ter družbena raven, s katero smo se spopadali iz gledišča sociologij in feminizma. Izhajali smo iz konceptualizacije histerije kot umeščene na prehod iz 19. v 20.stoletje, ter hoteli prikazati njene mehanizme kot podobnosti, ki delujejo pri anoreksiji v drugi polovici 20.stoletja. To smo se trudili orisati skozi zgoraj omenjeni ravni. Iskali pa smo tudi emancipatorne elemente tako histerije kot anoreksije, dveh

ženskih 'patologij' v različnih zgodovinskih erah. Teh pa nismo mogli potrditi kot emancipatorne akcije, saj so posledice lahko destruktivne.

Radi bi zaključili z zaokrožitvijo v kontekstualno celoto pojava histerije in anoreksije, kjer se bomo ponovno naslonili na Michela Foucaulta. Z njegovimi besedami bi lahko pozno viktorjansko dobo, v kateri smo preučevali histerijo in jo zamejili s koncem 19., začetkom 20. stoletja, poimenovali disciplinarna družba. Nanašajoč se na Gilles Deleuza pa čas postmoderne družbe ali pozno-kapitalistične družbe, označili kot družbo nadzora. Ponazoritev premika od histerije k anoreksiji, lahko tudi prikažemo s premikom od Foucaultove disciplinarne družbe k Deleuzovi družbi nadzora⁹⁸. Rekli bi, da tako prva kot druga simbolizirata simptomatiko delovanja teh dveh družb. »Z nastopom disciplinarne družbe (recimo v grobem z nastopom moderne) je samo oblast doletela neka temeljna historična premena.« (Dolar, 1994:170) Foucault to zarezo nakaže v različnih interesnih področjih svojega raziskovanja, tako v izključevanju norih v 'velikih zapiranjih', ponazarjanjem oblasti, ki kontrolira, a hkrati ustvarja,... (Dolar, 1994) Vpliv 'velikih zapiranj' na ljudi in spremembe v družbi smo prikazali že zgoraj⁹⁹, tu pa bomo nadaljevali z razlago skozi Foucaultovo delovanje oblasti, ter ta dva segmenta povezali s produkcijo histerije.

Za ponazoritev delovanja oblasti, si Foucault sposodi Benthamovo arhitekturno figuro, Panopticon. Sestavlja ga poslopje v obliki kroga, v njegovem središču pa je stolp. »Obodno poslopje je razdeljeno na celice, sleherna izmed njih sega skozi vso širino stavbe; sleherna ima dve okni, eno proti notranjosti, ki se ujema z oknom na stolpu, drugo proti zunanosti, ki omogoča, da svetloba presvetljuje celico od enega konca do drugega.« (Foucault, 1984: 199) Središčna pozicija je mesto iz katerega prihaja pogled, ki opazuje vsakega v celici, subjekta pogleda pa subjekti znotraj poslopja ne vidijo, tako da niso prepričani v njegovo prisotnost, kar pa jih sili v nenehno disciplino. Glavni učinek Panoptikona je ravno to, da opazovani zavestno prevzamejo občutek nenehne vidnosti. To omogoča, da oblast deluje sama od sebe, subjekti pa postanejo zajeti v oblastne razmere, katerih nosilci so oni sami. Človek, ki se nahaja v panoptični instituciji ima ves čas občutek, da ga nekdo opazuje, čeprav v stolpu

⁹⁸ Naj poudarimo, da je analiza prehoda od disciplinarne družbe k družbi nadzora na primerih histerije in anoreksije pomanjkljiva, saj nam v tem tekstu okoliščine ne omogočajo, da bi se spravili k problemu poglobljeno.

⁹⁹ Glej zgornje poglavje Konceptualizacija norosti, ki govori o velikih zapiranjih .

morda ni nikogar. Pogoj za učinkovito delovanje panoptikona je torej vseprisotni pogled. Človek prevzame pogled drugega nase, zaradi česar se obnaša po normativnih zapovedih.

V disciplinarni družbi smo nenehno izpostavljeni pogledu, ki kroti in kroji naša telesa, hkrati pa, čeprav fizičnega subjekta pogleda resnično sploh ni¹⁰⁰, ta deluje¹⁰¹. Trdimo lahko, da je panoptični pogled značilen za družbo konec 19., začetek 20.stoletja in sicer na način da je pogled, ki so ga institucije, od 17.stoletja naprej, izvrševale iz stolpa, ponotranjen. Dejanskega stolpa ni, a znotraj diskurza prevzamemo vednost, ki nam zapoveduje normativno vedenje. Disciplinarna družba torej nadzira svoje subjekt z institucionalnimi grožnjami. Ali če povemo z Althusserjem, v primeru kršitve norm se subjekti zavedajo grožnje pred delovanjem represivnih aparatov države (RAD). Ti delujejo tudi z zastraševanjem in z institucionalizacijo v totalne ustanove (kot so zapori, bolnišnice za duševne bolezni,...), zaradi česar imajo subjekti strah pred družbeno delinkventnimi dejanji. Menimo, da v vzorec disciplinarne družbe idealno vpeljemo delovanje na histerično telo. Histerija je simptom disciplinarne družbe, tisti stranski učinek. Kot smo poskušali predstaviti tekom tega teksta, je histeričarka pod pritiskom patriarhalnih zahtev, čemur bi lahko rekli tudi pogleda patriarhalnega Drugega¹⁰². A to ne bi mogli reči le za histeričarko, temveč za vsako žensko. Razlika pa je v tem, da je pri histeriji prisoten tako močan odpor tem zahtevam, da se manifestira v patologijo. Zaradi njenega zaobitja disciplinarnega pogleda bi njeno odporniško delovanje lahko razumeli kot uporniško. O smiselnosti tega pa smo že poprej nekaj dorekli, tako, da na tem mestu ne bomo ponovno odpirali dotičnega vprašanja¹⁰³.

Nadaljevali bomo s premikom k današnji družbi ter Deleuzovim pojmovanjem družbe nadzora, skozi katero bomo percipirali anorexio nervoso. Kaj je torej esencialnega nadzor ali discipliniranje, katere so glavne funkcije današnje družbe? Rekli bi, da eno brez drugega ne gre, saj je disciplina posledica nadzora. Naslonili se bomo na teorijo Gillesa Deleuzea, ki izhaja iz teoretskih premis Michela Foucaulta. V enem izmed svojih zadnjih del je Deleuze

¹⁰⁰ V panoptičnem stolpu se ne nahaja realna oseba, temveč le ideja te osebe.

¹⁰¹ Analogijo lahko naredimo z Baudrillardjevim konceptom simulacra in podobe. S tem mislim na navideznost obstoja, ki ga resnično ni, a kljub temu so učinki resnični. Glej str. 59, opombo

¹⁰² Koncept patriarhalnega Drugega smo v tem delu že omenili, glej str. 56.

¹⁰³ Glej poglavje Histerija kot oblika odpora (ali poraz) patriarhiji.

nakazal, da je družba 20.stoletja prešla iz disciplinarne družbe v družbo nadzora. Deleuze razlaga, da to ne pomeni, da so disciplinarne družbe izginile, temveč, da avtoriteta ni več fiksirana na določeni instituciji. »Vstopamo v družbe nadzora, ki ne funkcionirajo več s pomočjo zapiranja, temveč s pomočjo nenehnega nadzora in hipne komunikacije.« (Deleuze, 2002: 171) Stare institucije, kot so šole, bolnišnice, zapori so v krizi, vzpostavljajo se »novi tipi sankcij, izobrazbe, skrbi.« (Deleuze, 2002: 171) Oblast postaja integrirana v vse aspekte družbenega življenja. Disciplinarne prakse kreirajo obnašanje posameznikov, medtem ko mreže nadzora ustvarjajo njihove medsebojne odnose. (Munro, 2002) Značilno za družbo nadzora je, da nikoli ničesar ne dokončamo, da je vse vseživljenjski projekt (primer paradigme vseživljenjskega izobraževanja), s tem pa koeksistira tudi vseživljenjski nadzor. Nič ni stalnega, nič ni fiksnega. Delo se fleksibilizira, kar sicer nudi določene benificije, a povzroča tesnobe, saj ta fleksibilnost pomeni, da ljudje lahko vsak trenutek pričakujejo odpustitev. Potrebno pa je poudariti, da tovrstni princip ne deluje v imenu ljudi, temveč v korist kapitala. Na družbeni ravni je relevantna komunikacija, ki se realizira skozi nove tehnologije. Najpomembnejši stroj v naši dobi je seveda računalnik. (Deleuze, 2002) Za kratkim orisom družbe nadzora bomo vanjo umestili anoreksično telo. To je vsekakor njen odraz, prav tako stranski učinek, kot histerija pri disciplinarni družbi. Žensko telo je v družbi nadzora potrebno nenehno negovati, trenirati, stradati in modulirati s pomočjo neštete števila produktov. Ti produkti le navidezno rešujejo zagate, katerim nikoli ni konca. Ta analiza drži tudi za ti. 'normalno' žensko telo, le da anoreksično telo meri v ekstreme teh modalitet. Z vzpostavitvijo anoreksičnega telesa, torej, ko to preseže mejo 'normalnega', postane samo sebi namen. Ne potrebuje, oziroma, potrebuje nič, kar pa za regeneracijo družbe nadzora, ki se akumulira tudi s pomočjo potrošništva, predstavlja odklon. Deleuze pravi, da je način kako pobegniti nadzoru ustvarjanje »vakuole ne-komunikacije, vakuole prekinjanja.« (Deleuze, 2002:172) Ali ni ravno anoreksija prekinitev te komunikacije? Anoreksičarka je sama sebi dovolj, njeno 'hranjenje z ničom' ji daje neizmerno moč in (navidezni) nadzor nad življenjem. Ravno ponovna vzpostavitev te prekinjene komunikacije, torej oddaljitve od prevladujočih kodov, je ključna za njeno ozdravitev. Odklanjanje bo lahko sprejela le s ponovnim vstopom v simbolni red. Kot smo že skozi teorijo Susan Bordo (Bordo, 1992) govorili o zavzetju dveh pozicij anoreksičnih subjektov, in sicer skrajnega

konformizma ali uporništvu, bi lahko v primeru prekinjanja komunikacije anoreksičarko vsekakor poimenovali kot upornico.

Ne moremo mimo, ne da bi se vprašali, ali v tem anoreksičnem uporu lahko vidimo kakršnekoli emancipatorne učinke na žensko nasploh. Med anoreksičarko in ti. 'normalno' žensko smo našli konstitutivne podobnosti, saj sta telesi obeh subjektov disciplinirani pod pogledom patriarhalnega Drugega, teles, ki jih ni moč doseči in ne obstajajo. Zato nas zanima, če bi zaradi skupnih izkušenj, to točko lahko poimenovali torišče upora patriarhiji nasploh? Vendar bomo to vprašanje zaenkrat pustili odprto.

5. Literatura:

1. Adorno, Theodor W. in Max Horkheimer (2002): *Dialektika razsvetljenstva*. Studia Humanitatis, Ljubljana
2. Althusser, Louis (1980): »*Ideologija in ideološki aparati*«. V: Skušek- Močnik, Zoja(ur.): *Ideologija in estetski učinek*, Cankarjeva založba, Ljubljana
3. Althusser, Louis (2000): *Izbrani spisi*. Založba /*cf., Ljubljana
4. Badiou, Alain (2002): »*Kriza seksualnosti*«. Problemi, XL, 3-4, str. 51- 63
5. Bahovec, Eva (1990): *Kopernik, Darwin, Freud*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana
6. Bahovec, Eva (1995): »*Žensko telo in oblast v mediju vizualnega*«. Delta, 1, 3-4, str.19- 40
7. Bahovec, Eva (2002): »*O histeriji ali profumo di maschio*«. V: Breuer, Josef in Sigmund Freud: *Študije o histeriji*. Delta, Ljubljana, str. 373- 384
8. Bahovec, Eva D. (2004): »*Oko za uho*«. Delta, 10, 1-2, str.:9- 42
9. Bartky, Sandra (1990): *Femininity and domination : studies in the phenomenology of oppression*. Routledge, London, New York
10. Bartky, Sandra Lee (1997): »*Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power*«. V: Conboy, Katie, Nadia Medina in Sarah Stanbury(ur.): *Writing on the body*. Columbia University Press, New York, str.129- 154
11. Baudrillard, Jean (1999): *Simulaker in simulacija*. ŠOU- Študentska založba, Ljubljana
12. Beauvoir, Simone de (1999): *Drugi spol*. Delta, Ljubljana
13. Bemporad, Jules R. (1997): »*The Psychoanalytic Approach to Psychosomatics and Eating Disorders*«. Internetni vir: <http://www.cyberpsych.org/pdg/pdghist.htm>, Dostopno dne 27.6.2005
14. Bordo, Susan (1989): »*The Body and the Reproduction of Femininity: A Feminist Appropriation of Foucault*«. V: Jaggar, Alison M.(ur.): *Gender/ body/ knowledge: Feminist Reconstructions of Being and Knowing*, str. 13- 33

15. Bordo, Susan (1992): »*Anorexia nervosa: psychopathology as the crystallization of culture*«. V: Crowley, Helen, Susan Himmelweit (ur.): *Knowing women: feminism and knowledge*. Polity Press& The Open University, Oxford, Cambridge, str: 90- 109
16. Bordo, Susan (1997): »*Reading the slender body*«. V: Woodward, Kathryn(ur.): *Identity and difference*, Sage, London, str.167- 181
17. Bordo, Susan (2003): *Unbearable weight*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London
18. Bordo, Susan (2003b): »*Introduction*«. V: Bordo, Susan: *Unbearable weight*, str. 1- 42
19. Bourdieu, Pierre (2001a): *Masculine Domination*. Polity Press, Blackwell, Cambridge, Oxford
20. Bourdieu, Pierre (2001b): *Na televiziji*. Krtina, Ljubljana
21. Breuer, Josef in Sigmund Freud (2002, 1895): *Študije o histeriji*. Delta, Ljubljana
22. Brodsky, Graciela: »*The Alchemy od Hysteria*« str.73- 78 internetni vir: Dostopno dne: 12.7.2005
23. Bronfen, Elisabeth (1998): *The Knotted Subject*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey
24. Butler, Judith (2000): »*Lacan, Riviere in strategija maškarade*«. Delta, 6, št.1-2, str.11- 28
25. Butler, Judith (2001):*Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Založba Škuc, Ljubljana
26. Chomsky, Noam (1997). *Kako deluje propaganda*. V Bojan Baskar, Bogdan Lešnik, Neda Pagon, Braco Rotar, Iztok Saksida, Jože Vogrinc(Ur.), *Somrak demokracije*. Studia Humanitatis, Ljubljana, str.69- 126
27. Curhalek, Tanja (2004): »*Dora ali Freudova 'uganka ženskosti'*«. Delta, 10, št. 1-2, str.87- 117
28. David- Ménard, Monique (1989): *Hysteria from Freud to Lacan*. Cornell University Press, Ithaca, London
29. Davis, Tom (1991): »*Freud, Dora, Lacan*«. Internetni vir: www.bham.ac.uk/english/bibliography/theories_of_the_mind/DoraLecture/Dora.htm, 23.4.2005
30. Debord, Guy (1999): *Družba spektakla*. ŠOU- Študentska založba, Ljubljana

31. Deleuze, Gilles (2002): »Družba nadzora«. Filozofski vestnik, XXIII, št.3, str.167-177
32. Deutsch, Felix (1996): »Opomba k Freudovem 'Odlomku iz analize nekega primera histerije [Dora]'«. Problemi, XXXIV, št. 2-3, str.159- 166
33. Didi- Huberman, Georges (2003): *Invention of Hysteria: Charcot and the photographic iconography of the Salpetriere*. MIT, Cambridge, London
34. Dolar, Mladen (1994): »Oblast ne obstaja«. Problemi(Eseji št. 2-3), XXXII, 3-4, str. 167- 180
35. Duda, Sibylle (1995): »Berta Pappenheim (1859- 1936): Dognanja o zgodovini histerije ali 'Primer Anna O.'«. V: Duda, Sibylle in Luise F. Pusch (ur.): Nore ženske. Krtina, Ljubljana
36. Eckerman, Liz (2002): »Foucault, embodiment and gendered subjectivities: The case of voluntary self- starvation«. Str.1- 17 Internetni vir: <http://www.academyanalyticarts.org/eckermann.html>, Dostopno dne: 18.5.2005
37. Felman, Shosana (1993): »Women and Madness: the Critical Phallacy«. V: Felman, Shosana: What Does a Woman Want? : Reading and Sexual Difference. The John Hopkins Press, London, str. 20- 40
38. Feher Guervich (1999): »The Jouissance of the Other and The Prohibition of Incest: A Lacanian Perspective«. Internetni vir: <http://www.othervoices.org/1.3/jfg/other.html>, Dostopno dne: 27.3.2004
39. Fink, Bruce (1997): *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey
40. Fink, Bruce (1993): »'Ni spolnega razmerja': eksistenca in formule seksuacije«. Problemi(Razprave), XXXI, št.4- 5, str.225- 258
41. Foucault, Michel (1973): *Madness and civilization: A History of Insanity and the Age of Reason*. Vintage, New York
42. Foucault, Michel (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*. Delavska enotnost, Ljubljana
43. Foucault, Michel (1998): *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Založba *cf, Ljubljana
44. Foucault, Michel (2000): *Zgodovina seksualnosti 1: volja do znanja*. Založba ŠKUC, Ljubljana

45. Freeman, Lucy (1990): *The Story of Anna O*. Paragon House, New York
46. Freud, Sigmund (1984, 1905): *Dve analizi: Odlomek iz analize nekega primera histerije 'Dora'*. Univerzum, Ljubljana
47. Freud, Sigmund (1977): *Predavanja za uvod v psihoanalizo*. Državna založba Slovenije, Ljubljana
48. Freud, Sigmund (1987): *Metapsihološki spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana
49. Freud, Sigmund (1991): »*O ženski seksualnosti*«. V: Eva Bahovec (Ur.): *Ženska seksualnost- Freud & Lacan*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 23- 38
50. Freud, Sigmund (1995, 1905): *Tri razprave o teoriji seksualnosti*, Studia humanitatis, Ljubljana
51. Freud, Sigmund (2000a, 1899): *Interpretacija sanj*, Studia humanitatis, Ljubljana
52. Freud, Sigmund (2000b,1938): *Očrt psihoanalize*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana
53. Freud, Sigmund (2001a, 1896): »*O etiologiji histerije*«. Delta, 7, 1-2, str.133- 158
54. Freud, Sigmund (2001b, 1908): »*Histerične fantazije in njihova zveza z biseksualnostjo*«. Delta, 7, 1-2, str. 159- 166
55. Freud, Sigmund (2001c, 1909): »*Splošno o histeričnem napadu*«. Delta, 7, 1-2, str. 167- 171
56. Gearhart, Suzanne (1990): »*The Scene of Psychoanalysis: The Unanswered Questions of Dora*«. V: Berenheimer, Charles in Claire Kahane (ur.): *In Dora's Case: Freud- Hysteria- Feminism*. Columbia University Press, New York, str.105- 127
57. Hobsbawm, Eric (2002): *The Age of Empire, 1875- 1914*. Abacus, London
58. Hunter, Dianne (1997): »*Hysteria, Psychoanalysis, and Feminism: The Case of Anna O*«. V: Conboy, Katie, Nadia Medina in Sarah Stanbury(ur.): *Writing on the body*. Columbia University Press, New York, str. 257- 276
59. Irigaray, Luce (1997): »*This Sex Which Is Not One*«. V: Conboy, Katie, Nadia Medina in Sarah Stanbury(ur.): *Writing on the body*. Columbia University Press, New York, str.248- 256
60. Irigaray, Luce (2002): »*Spolna razlika*«. Delta, 8, 3-4, str.119- 130
61. Jameson, Fredric (2001): *Postmodernizem*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana

62. Lacan, Jacques (1985): *Še*. RK ZSMS, Ljubljana
63. Lacan, Jacques (1990): »*Intervention on Transference*«. V: Berenheimer, Charles in Claire Kahane (ur.): *In Dora's Case: Freud- Hysteria- Feminism*. Columbia University Press, New York, str.92- 104
64. Lacan, Jacques (1991): »*Pomen falosa*«. V: Eva Bahovec (Ur.): *Ženska seksualnost- Freud & Lacan*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str.39- 49
65. Lacan, Jacques (1996): *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana
66. Lacan, Jacques (1994): *Spisi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana
67. Lacan, Jacques (2003): »*Narobna stran psihoanalize*«. Problemi XLI(Razpol 13), št.6-8, str.9- 111
68. Lacan, Jacques (2004): »*Zrcalni stadij kot oblikovalec funkcije jaza*«. Delta, 10, št.1-2, str.43- 49
69. Legan, Jerca (2004): *Razgaljena: žensko branje v Sloveniji*. Insitutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana
70. Lešnik, Bogdan (1998): »*Fragmenti o norosti, seksualnosti in sebi (Spremna beseda)*«. V: Foucault, Michel: *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Založba *cf, Ljubljana, str. 249- 281
71. Lešnik, Bogdan (2000): »*Odkritje sanj: Nekateri poudarki iz zgodnejšega obdobja Freudovega življenja in dela (Spremna beseda)*«. V: Freud, Sigmund: *Interpretacija sanj*. Studia Humanitatis, Ljubljana, str.643- 665
72. Miller, Jacques- Alain (2004): »*Telo, bolno od resnice*«. Problemi, XXXXII, št. 5-6, str.67- 77
73. Millot, Catherine (1990): »*Mejnost histerije*«.Problemi, XXVII. št. 8, str.167- 170
74. Moi, Toril (1999): »*Representation of patriarchy: sexuality and epistemology in Freud's Dora*«. V:Toril Moi, *What is a woman?:and other essays*, str.329- 347, Oxford University Press, New York
75. Munro, Ian (2002): »*Empire: The Coming of the Control Society*«. Ephemera, vol.2, 2, str.175- 185, vir: <http://www.ephemeraweb.org/journal/2-2/2-2munro.pdf>, 25.04.2004

76. Plant, Sadie (2003): »*On the Matrix: Cyberfeminist Simulations*«. V:G.Kirkup(ur.): The Genderd Cyborg, str. 265- 275
77. Ramas, Maria (1990): »*Freuds Dora, Dora's Hysteria*«. V:Berenheimer, Charles in Claire Kahane (ur.): In Dora's Case: Freud- Hysteria- Feminism. Columbia University Press, New York, str.149- 180
78. Rener, Tanja (1998): »*Sociopatologije vsakdanjosti: anorexia nervosa*«. Družboslovne razprave, XIV, št. 27/28, str. 55- 62
79. Rose, Jacqueline (1991). »*Ženska seksualnost. Jacques lacan in École Freudienne*«. V: Eva Bahovec (Ur.): Ženska seksualnost- Freud & Lacan. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str.121- 147
80. Rose, Jacqueline (1996): »*Dora: fragment neke analize*«. Problemi, XXXIV, št. 2-3, str.137- 155
81. Rupar Korošec, Mojca (2000): »*Spol in subjekt*«. Problemi, XXXVIII, št. 4-5, str.121- 147
82. Rupar Korošec, Mojca (1999): »*Dva obraza histerije*«. Delta, 5, št.3-4, str.155- 165
83. Russo, Mary (1997): »*Female Grotesque: Carnival and Theory*«. V: Conboy, Katie, Nadia Medina in Sarah Stanbury(ur.): Writing on the body. Columbia University Press, New York, str. 318- 336
84. Salecl, Renata (1996): »*Pozor hud pes!: Razlika človeka in živali v luči psihoanalize*«. Problemi (Razpol 9), XXXIV, št.7-8, str.133- 145
85. Salecl, Renata (1997). »*Sirene in ženski užitek*«. V: Alenka Zupančič (ur.): Kako ona uživa. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 73-95
86. Soler, Colette (1997): »*Histerija in obsesija*«. V: Alenka Zupančič (ur.): Kako ona uživa. Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 5- 43
87. Spender, Dale (1988): *Women of ideas*. Pandora, London, Sydney, Boston, Wellington
88. Švab, Andreja, Vesna Šolar, Ana Ziherl, Lara Ibic, Barbara Čufer in Ana S. Trivič (1998): *Ko hrana ni več 'hrana': predstavitev vizije skupin za (samo)pomoč pri motnjah hranjenja*. ŠOU, Ljubljana
89. Verhaeghe, Paul (2004): »*Kolaps očetovske funkcije in njegov učinek na spolne vloge*«. Problemi, XXXXII, št. 5-6, str.29- 57

90. Vogrinec, Barbara (2000): »Luce Irigaray- filozofija v razsežnosti ženskega«. Delta, 6, št. 1-2, str.163- 199
91. Zaviršek, Darja (1995): »Žensko telo med kaosom in nadzorom«. Delta, 1, št. 3-4, str.67- 76
92. Žižek, Slavoj (1988): »Graf želje«. V: Slavoj Žižek (ur.): Želja in krivda. str.121- 140
93. Yoder, Traci (2002): *Starving in Silence: Food Refusal as Political Protest in Western*. Vir: <http://www.focusanthro.org/essays/yoder--03-04.html#anorexia>
94. Young- Bruehl, Elisabeth (2002): »Freud on women«. Vintage, London
95. Quinet, Antonio (1995): »The gaze as an object«. V: Feldstein, Richard, Bruce Fink in Marie Jaanus (ur.): Reading seminar XI, Lacan's four fundamental concepts of psychoanalysis. State University of New York Press, Albany, str.139-147